

Pri detetu bolnem mati sedí
 In to beseduje, to govori.
 Pa dete ne sluša njene besede
 In neče več čuti vzdihov nje bede.
 Zaman so vse njene grenke solzé,
 Zaman so besede njene sladké,
 S katerimi drami ona otroka:
 Koščena že smrtna grabi ga roka.
 V očeh, glej, njegovih ognja več ni,
 Cvetočé prej lice naglo bledí;
 Nič več ne šepeče, rokič ne vspenja, —
 Že v njem je zamrla iskra življenja . . .
 Pri lepem mrličku mati sedí
 In bridko ihtí in milo ječí:
 „Oh, nimam več svoje cvetke — otroka!“ . . .
 V brezmerni bridkosti reva se joka.

Pod nebom pa nočnim angel letí,
 V noč tiho spev njega tak se glasi:
 „Kako je pač lep rod čisti v svetlobi,
 Špomin mu bo večén, ko je že v grobi!
 Čeprav se prezgodaj loči s svetá,
 Čestito že starost rod ima ta:
 Saj čisto življenje, to ti je dika,
 To častna je starost, starost velika.
 Ker všeč je bil Bogu, bil je odvzet,
 Iz grešnikov srede bil je otet;
 K počitku je mlad, pa čist se ulegel,
 Častitljivo starost on je dosegel . . .
 Kaj starost pregrešna hasni ljudem,
 Ko starost ta všeč ni božjim očem!
 Vse lepše od nje se bo lesketala,
 Mladost, ki je zgodaj tek svoj končala!“

M. Prelesnik.

Slovénka liturgija pri Južnih Slovénih.

(Povestne črtice. — Poleg M. Mesiča, S. Ljubiča i. dr. sestavil Andrej Fekonja.)

Radi byša Slovèni, jako
 slyšaša veličija božija svojim
 jazykom. *Nestor.*

Pripomenek.

Beseda liturgija, grški λειτουργία, od λαῖτος naroden, javen, in ἔργον delo, služba, znači prvotno v obče kako javno delo, očitno službo.) V svetem pismu ozir. Luk. 1, 23, Apost. 13, 2, Hebr. 9, 21 je služba božja v templu, nabožno delo; a zato v cerkvenem jeziku kristijanska služba božja, bogočastje. Zatem pomeni „liturgija“ posebej opravila duhovnikov, zlasti delitev sv. zakramentov in blagoslovila; in v najožjem zmislu je daritev sv. maše, način mašo služiti, mašni obred.

Eus. Renaudot: Liturgiarum orientalium collectio, I. 152 opredelja liturgijo tako-le: „Pod imenom liturgij se morajo razumevati obredne knjige, spisane po javni oblasti cerkveni in po njeni uporabi potrjene, v katerih se nahajajo obredi in molitve za sveto mašo in za delitev sv. zakramentov.“ (Paris. 1715, Frcft. 1847). — V rimski cerkvi so

izza tridenškega cerkvenega zbora (sredi XVI. veka) take knjige liturgijske: „Ceremoniale Romanum“ za papeža; „Pontificale romanum“ in „Ceremoniale episcoporum“ za škofe; pa „Missale“, „Breviarium“ in „Rituale“ v obče za mašnike.

Kakor je Kristusova cerkev prvotno jedna jedina, tako je tudi liturgija njena, daritev svete maše in delitev svetih zakramentov, v glavnih oblikah bila in je ostala od začetka sem jedna in ista. Vendar so se v raznih časih in po raznih krajih z ozirom na svojstva dotičnih narodov in ljudstev dodajali razni obredi, primerni svetosti bogočastja. Vsled tega so se razločevale v nebitvenih stvaréh liturgije na iztoku od liturgij na zapadu; in od todi zgodovina raznih liturgij: tam jeruzalemske, aleksandrijske, konstantinopelske, armenske i. dr., tu rimske, mediolanske, galske, španske ali mozarabske itd.

Od liturgije, bogoslužbenega reda ali obredstva, je ločiti liturgijski jezik, t. j. jezik, v katerem se opravlja služba božja. Liturgija nikakor ni isto kakor liturgijski jezik. Ista liturgija, n. pr. rimsko-katoliška, je lahko izražena v latinskem, (staro)-slovénkem in še drugih jezikih; nasprotno pak

¹⁾ Dr. J. Alzog: Univ. Kirchengesch. I. 9, 244.

lahko rabi isti jezik za različne liturgije, n. pr. latinski za rimsko, mediolansko, gal-sko itd. Vsi jeziki, ki se rabijo pri liturgiji, smejo se imenovati liturgijski jeziki, n. pr. hebrejski, asirski, grški, arabski, koptovski, armenski, latinski, poslednjič slovénski (staro-slovénski), uveden po svetem Cirilu in Metodu.¹⁾

Pri nas Slovencih je sedaj, kakor znano, rimsko-katoliška liturgija v latinskem jeziku.

Kar se posebej dostaje slovénške liturgije, o kateri tu govorimo, treba pomniti, da je ta liturgija, ki sta jo uvedla Ciril in Metod, zaprav liturgija cerkve konstantinopelske, prevedena iz grškega jezika na slovénski. A kakor je urejena dandanes in se je ohranila še deloma pri Hrvatih, kateri so ostali zmerom v cerkveni zvezi z Rimom, je rimska, rimsko-katoliška liturgija, t. j. po rimskem obredu, samo da je v jeziku staroslovénškem, in s pismom glagoljskim, odkoder se tudi včasih imenuje „glagoljska liturgija“. Popolni naslov Cirilove-Methodove liturgije bi torej sedaj bil: „Rimska liturgija v slovénkem jeziku z glagoljskim pismom.“ Skrajšani izraz je tudi: „slovénsko-latinska, liturgia slavo-latina.“

Drugi Slovéni, kateri so pozneje pristopili v veri k Carigradu, n. pr. Bolgarji, Srbi, obdržali so sicer bogoslužbeni jezik slovénski, a v liturgiji imajo svoje obrede grške cerkve, ter se po teh kakor tudi z nekaterimi predmeti cerkvene discipline razlikujejo od katoličanov, posebej rimskih. A mnogo predrugačena je sv. Cirila in Metoda slovénška liturgija pri Rusih, kateri so naposled (1660) postali neodvisni od grškega patrijarha carigradskega ter imajo od tedaj svojega patrijarha-metropolita v Moskvi. Sicer pak tudi jezik pri teh Slovénih v liturgiji dandanes ni več čisti izvorni „slovénski“, ampak je več ali manj izpremenjen po živem narodnem dotičnega plemena; kakor tudi v cerkvenih knjigah cirilo-metodijskega obreda sedaj namesto glagoljskega pisma rabi takozvano „cirilsko“.

¹⁾ Liturgični jeziki. A. Žnidarčič. 1892.

I. Ciril in Metod.

„Radostni so bili Slovéni, ko so slišali veličja božja v svojem jeziku“.

S temi preprostimi besedami nam je ruski letopisec menih Nestor kratko označil delovanje slovénških apostolov sv. Cirila in sv. Metoda, kakor nam je še po drugih zgodovinskih poročilih znano posebe v deželah Véliki Moravski in Dolenji Panoniji.¹⁾

Razna slovénška plemena na jugu in s te strani Karpatov so bila že za rana in ponajveč le z neznatnim odporom sprejela vero Kristusovo. Nekateri od teh pokrščencev so se oprijeli iztočne cerkve in ž njo grškega življa in grške omike; tako Srbi in Bolgarji. Drugi pak so se oprijeli zapadne cerkve ter rimskega življa in rimske prosvete, kakor Hrvati in Slovenci; a ti so bili porazdeljeni med razne cerkvene pokrajine: Hrvati so bili pokorni metropolitu spletskemu, Slovenci patrijarhu akvilejskemu in nadškofu salcburškemu; panonski in moravski Slovéni pa tudi salcburškemu nadškofu in pasavskemu škofu.

Krščanstvo je bilo torej do polovice IX. veka prilično daleč razširjeno med Slovéni. A vera Kristusova še ni bila prodrla popolnoma med slovénški narod, ni bila v njem še živa. Razven tega je bilo pa še tudi mnogo poganskih ostankov, katere je istotako trebalo odpraviti. Ta posel sta prevzela in ga izvēla brata Solunjana, Ciril in Metod. „Po delu Cirila in Metoda so Slovéni ne samo sprejeli katoliško vero, kar je vendar največje, temveč tudi dostojno nrvnost in olikanost običajev v življenju. A ta blagovestnika sta tudi prva iznašla znakove za njihovo pisavo, pretolmačila največji del svetega pisma v narodno besedo in uredila sta svete obrede primerno narodnemu duhu. In iz teh vzrokov bo Cirilovo in Metodovo ime proslavljalo vse potomstvo pri vseh Slovénih, od Jadranskega morja do zadnje Novgorodske pokrajine.“²⁾

¹⁾ Matija M e s i ć: Povēst Isusove cērkve. U Zagrebu 1865. Sime L j u b i ć: Ogljedalo književne poviesti jugoslavjanske. U Ricci. I. 1864.

²⁾ Papež Leon XIII. 5. mal. srpana 1881.

Ciril in Metod med Jugoslovéni.

O Cirila in Metoda neposrednem delovanju med južnimi Slovéni imamo malo pristnih virov.

Takozvana bolgarska legenda ali životo-pis sv. Klementa škofa bolgarskega pripoveduje, da je Konstantin, to je naš Ciril, v Carigradu, odločen z bratom za misijonarja v Moravsko, s pomočjo božjo „zložil pismena in začel pisati evangeljsko besedo: *Isprva bé Slovo*“, to je prevajati iz grškega na slovénski jezik sv. evangelista Janeza. Metod pa da je krstil bolgarskega kneza Borisa in se mnogo trudil, da zatre zmoto (?!), ki je prišla od Frankov k Bolgarjem, namreč, da sv. Duh ne izhaja samo od Očeta, temveč tudi od Sina. — V Bolgariji bi se bila torej mudila Ciril in Metod na potu v Veliko Moravsko leta 863. Vendar ta povse z bolgarskega stališča pisana legenda glede verjetnosti ni posebno zanesljiva v tem, kar se tiče poslovanja naših blagovestnikov med Bolgariji.

Ciril in Metod sta delala štiri leta in pol za sv. vero v Moravski pri knezu Rastislavu, utrjevala sta ondotni narod v sveti veri, mladeniče pa učila in pripravljala za cerkveno službo. Nato sta se napotila koncem l. 867. v Rim, kamor ju je bil pozval papež Nikolaj I. Na tem potu sta prišla v Dolenjo Panonijo k Blatenskemu jezeru, kjer je tedaj vladal slovénski knez Kocelj. Kocelj je sv. apostola lepo sprejel, z veseljem pozdravil slovénke knjige ter jima izročil petdeset učencev, da jih poučujeta, kakor nam to priča *Življenje sv. Konstantina*. Knjige slovénke pa so bile liturgijske knjige, katere rabijo pri službi božji, t. j. sv. maši in pri ostalih cerkvenih obredih, pisane s takozvano glagoljico, kakor jo je bil zložil Ciril bržčas po starejih primerih (a ne z ono azbukó, ki se sedaj navadno imenuje cirilica). To delo sta sveta provzročitelja baje začela bila že v Carigradu, kakor govori o tem tudi *Življenje sv. Metoda*, ter sta zatem v Moravski dalje prevajala sv. pismo in obredoslovne knjige na slovénski jezik.

Potujoča takoj iz Panonije dalje proti Rimu sta morala Ciril in Metod iti ali skoz severno Hrvaško ali pa skoz južno Slovenijo. O tem nam nobeno istodobno sporočilo ne pové ničesar. Šele poznejši pisatelji omenjajo nekaj tega. Tako veli dalmatinsko-hrvaški letopisec sredi XII. veka, da je bil tam „filosof imenom Konstanc“, koji v zemlji Budimira „naredi popove i knjigu harvatsku i utvrdi zemlju u viru Isukrstovu“; in koroški historiograf Hieronim Megiser v „*Annales Carinthiae*“ 1612 pravi str. 568, „da je Metod baje prišel tudi na Štajersko, Koroško in Kranjsko k Slovencem“. No, ker je bil Metod še pozneje sam dvakrat v Rimu, l. 869. in 879., ter je torej v vsem šestkrat prehodil pot med Italijo in Panonijo, oziroma Moravsko, pač je spoznal oboje, t. j. zgornje posavske ali celó dalmatinske Hrvate in Slovence na južni strani Drave. Ciril je umrl v Rimu že dné 14. svečana l. 869.

V Metodovi nadškofiji. Metod, na prošnjo kneza Kocelja leta 868. posvečen v Rimu od papeža Hadrijana II. v škofa in zatem l. 869. povzdignjen v nadškofa, je bival najpreje v Dolenji Panoniji. Jedro Metodove nadškofije je bila Gorenja in Dolenja Panonija, zatem na južni strani Dunava Srbija in na severu kneževina Velika Moravska. Ta nadškofija je torej obsegala pokrajine, po katerih so vladali knez panonski, veliki župan srbski in knez velikomoravski. Segala je na jugu do Drave ter na zapadu do tedanje Koroške in Iztočne marke; a na iztok in sever najbrže do severnih državnih mej Velike Moravske. Slovenci, stanujoči na zemlji sedanje Ogerske in severoiztočne Štajerske, živeli so v Metodovi nadškofiji, žal, da le prav kratko.

Že naslednje leto 870. so vrgli Metoda bavarski škofje v ječo ter so ga imeli v Nemčiji zaprtega tri leta. Osvobojen s pomočjo papeža Janeza VIII. (873) je šel Metod za kratko v Moravsko h knezu Svetopolku, a nato se zopet vrnil v Panonijo. Ali po Koceljevi smrti, že l. 874., ni mogel slovénski nadškof tukaj več tako lahko opravljati svoje službe, ker je sedaj dobil to deželo v vrhovno

oblast nemški kralj Karlman, kateri jo je povse združil s Karantanijo, pa je takoj zopet razprostrl nad njo svojo cerkveno moč škof salcburški. Zato je Metod moral spoznati, da mu tu ni obstanka, ter je tako odšel v severni del svoje metropolije, t. j. v Moravsko, kjer je pa tudi moral še mnogo trpeti od veternjaka kneza Svetopolka in od svojega podškofa, zvičajnega Wichinga nitranskega, do l. 882. Umril je 6. mal. travna l. 885. na Velehradu.¹⁾

Slovénka liturgija.

Početek.

Kakor je papež Hadrijan II. osnoval panonsko-moravski cerkvi hijerarhijo, tako je povlastil ali avtoriziral tudi slovénko liturgijo. Ko je odpustil škofa Metoda l. 869. v dežele slovénke, dal mu je poslanico, v kateri je očitno odobril njegovo in pokojnega Cirila delovanje ter izrečno dopustil porabo slovénkega jezika v službi božji.

Ta velevažna poslanica papeža Hadrijana II., ki se je ohranila v staroslovénkem prevodu v Življenju sv. Metoda, glasi se v dotičnem odstavku:

„Hadrijan, škof in služabnik božji, k Rastislavu in Kocelju . . . Mi pa troje radosti polni smo stvar premislivši sklenili poslati v vaše kraje Metoda, posvetivši ga z učenci, sina našega, moža dovršenega razumom, da vas pouči, kakor ste prosili, in da prevéde knjige v vaš jezik, po vsem cerkvenem pravilu popolno, in s sv. mašo, to je s službo božjo, in krščenjem. Kakor je filozof Konstantin začel z božjo milostjo in s prošnjo k sv. Klementu: tako, ako more tudi kdo drugi dostojno in pravoverno učiti, bodi sveto in blagoslovljeno od Boga in od nas in od vse katoliške in apostolske cerkve, da se lahko naučite zapovedij božjih. Ta jedini pa ohranite običaj, da se pri maši najpreje čita apostol in evangelij po rimski, zatem slovénki, da se izpolni beseda sv. pisma . . . Ako bi se pa kdo od izbranih vam učiteljev in učencev, ušesa vaša od resnice odvräču-

¹⁾ Dr. Fr. Kos: Spomenica tisočletnice Metodove smrti. V Ljubljani. 1885.

jočih na zmote, predrznil zavajati vas, grajač knjige vašega jezika, ne bodi izobčen, ampak samo v sodbo dan cerkvi, dokler se ne popravi . . .“

Ko je dobil Metod tako oblast od papeža, nastavljal je po deželi svoje v Rimu v duhovnike posvečene učence in tudi sam posvečeval sposobne može v mašnike, označeval je sveto vero in uvajal v službo božjo slovénki jezik. Tudi je dokončal prevod še nekaterih knjig svetega pisma na slovénki jezik in to s pomočjo dveh brzopiscev, kakor svedoči pisalec njegovega življenja.

In radostni so bili Slovéni, ko so slišali veličja božja v svojem jeziku. Uredba Metodova, zlasti slovénka služba božja, je bila ljudstvu toliko ljuba, da se je vse prijelo slovénkega škofa in narodnega duhovništva.

Toda čim uspešneje se je razvijalo Metodovo delovanje, tem večja nevarnost se je pripravljala zanj in za njegovo škofijo. Nemški škofi, namreč salcburški, frizinški in pasavski nikakor niso hoteli priznati Metoda za škofa. Obsodili so ga na zatvor in mu zabranili vsako delovanje v Panoniji in Moravski, pa ga še tudi pozneje hudobno in lažnivo tožili pri rimski stolici in na knežjem dvoru, da je krivoverec in nepokornež, pa da ne jenja od slovénkega bogoslužja.

Papež Janez VIII. sicer ni mirno gledal, ko so se kratile pravice Metodove, ampak je karal njegove nasprotnike: vendar dočim se je mnogo brigal za panonsko metropolijo, ni bil izprva prijazen slovénki liturgiji. Misлил je namreč tudi on, da se sme služba božja opravljati samo v hebrejskem, latinskem in grškem jeziku, in potem je upal, da bo odporne panonske metropolije nekaj potolažil, ako odpravi porabo slovénkega jezika v službi božji. Pa tudi v tem pogledu je premenil pozneje svojo misel, ko je začel z vso marljivostjo urejati cerkvene razmere med Slovéni, posebno na jugu, pri katerih so se ravno godili velevažni dogodki in se je odločevalo, ali k Rimu ali k Carigradu. Pozval je namreč Metoda v Rimu, da iz njegovih ust sliši, ali veruje in uči tako, kakor je bil obljubil rimski stolici.

Metod se je zagovarjal v zboru mnogih škofov. Kakšen je bil uspeh te obrambe, spoznamo iz pisma papeža Janeza, pisanega knezu moravskemu Svetopolku rožnika l. 880. Ta regist se nahaja v vatikanskem arhivu ter slove poleg latinskega izvirnika tako-le:

„Janez, škof, služabnik služabnikov božji, ljubemu sinu Svetopolku, slavnemu grofu . . . Metoda, častitljivega nadškofa vašega smo vprašali vpricho postavljenih bratov naših škofov . . . On pa je izpovedal, da po evangeljskem in apostolskem nauku, kakor sveta rimska cerkev uči in je od očakov izročeno, veruje in peva. Mi pa, vidé, da je on v vseh cerkvenih naukih in koristih pravoveren in pospešen, poslali smo ga vam zopet, da vodi sebi izročeno cerkev božjo, ter zapovedamo, da ga kot lastnega pastirja sprejmete z dostojno častjo in spoštljivostjo in z veselim srcem; zakaj mi smo vsled svoje apostolske oblasti njemu potrdili predpravico njegovega nadškofovstva in odločili, da za zmerom z božjo pomočjo trdna ostane . . .“

Pismena slovénka naposled, od pokojnega Konstantina filozofa iznajdena, s katerimi se Bogu hvala dostojno glasi, pravom

hvalimo, in zapovedamo, da se v istem jeziku Kristusa Gospoda našega slava in dela oznanjujejo; ne namreč samo v treh, nego v vseh jezikih Gospoda hvaliti nas sveto pismo opominja . . . Niti je zdravi veri ali nauku kaj nasprotno, ali maše v istem slovénkem jeziku pevati, ali sv. evangelij ali berila božja novega in starega zakóna dobro prevedena in raztolmačena čitati, ali druga časoslovna opravila vsa sloviti; zakaj kateri je naredil tri glavne jezike, hebrejski namreč, grški in latinski, isti je ustvaril tudi vse druge na hvalo in slavo svojo. Zapovedamo vendar, da se v vseh cerkvah vaše zemlje zaradi večjega veličastja evangelij latinski čita, in potem naj se, v slovénki jezik preveden, oznanja ušesom ljudstva latinskih besed ne razumevajočega, kakor je videti, da se v nekaterih cerkvah godi . . .“

Tako je torej papež Janez VIII. s to preznamenito poslanico Metoda proglasil pravovernega in cerkvi koristnega in ga potrdil v njegovi metropoliji ter v imenu cele cerkve odobril in zopet dovolil porabo slovénkega jezika v službi božji. (Dalje.)

Andreejevo potovanje proti tečaju.

(Spisal prof. dr. Simon Šubic.)

(Dalje.)

Nekaj pred poltretjo uro je bil Andree v vsem pripravljen za odpotovanje. Podajal je roko vsem, kolikor jih je dosegel. Z krepkimi besedami se je poslavljaj od vseh pričujočih. Živo je izjavljaj srčno zahvalo za njih pomoč in za toliko prijaznost, da so ga počastili s svojim spremstvom do današnjega vzleta. Tudi Fränkel in Strindberg sta k slovesu krepko podajala in stiskala roke. Andreeju se je videla na obrazu hladnokrvnost, odločnost, srčnost, energija in čvrsta volja, ne umakniti se pred nobeno zaviro, ne prestrašiti se pred nobeno nevarnostjo.

Ko potem Andree na glas pokliče: „Strindberg, Fränkel!“ stopila je trojica v gondolo pod balonom. In spremljevalca sta hitro odvezovala vrvice, ki so, pripete po straneh kolibe, nosile in držale balon, da se ni prezogodaj izmuznil iz kolibe.

Spremljevalci se je zavzelo in je strmelo, ko je videlo, da se v resnici odpelje trojica junakov v smrtno nevarnost. Tihi in nekako otrpnjeni so poslušali navzoči zadnje Andreejevo povelje, ko je štel z naglasom: „Jedna, dve, tri!“ — In ko so pomaganci, stoječi pod balonom, odvezali zadnje vrvi, s katerimi je bil balon privezan na tleh, je ,te-

Slovénska liturgija pri Južnih Slovénih.

(Povestne črtice. — Poleg *M. Mesiča*, *S. Ljubiča* i. dr. sestavil *Andrej Fékonja*.)

(Dalje.)

Književno delo slovénsko.

Pismo. Življenjepis sv. Konstantina pravi, da je Ciril, ko je odhajal iz Carigrada na Moravsko, molil k Bogu, in nadaljuje: „Na skoro pa se mu razodene Bog, ki posluša molitve svojih služabnikov; in brž zloži pisma.“ — Življenjepis sv. Klementa, Cirilovega in Metodovega učenca in pozneje škofa bolgarskega, pa veli, da je Klement „izumil tudi druge znake pismen, razločnejše od onih, katere je iznašel modri Ciril“.

Povestnica nam torej pripoveduje o dveh početnikih slovénkega pisma. Res so stare slovenske knjige pisane z dvojno pisavo: z glagolico in cirilico. Dolgo niso mogli določiti, katera pisava je Cirilova in katera Klementova. Dandanes učenjaki v obče trdé, da je glagoliško pismo starejše od cirilskega; večinoma pripisujejo „glagolico“ Cirilu, „cirilico“ pa Klementu. Ako teh pisem morda nista izumila sama, vsaj uvedla sta ji v občno rabo.¹⁾

Književni jezik. Jezik, v katerem sta Ciril in Metod učila, pisala liturgijske knjige in vršila službo božjo, imenuje se v starih izvirkih vedno „jezik slovénski“. A katero narečje slovénsko bi to uprav bilo, o tem so razni učenjaki trdili in še nekoliko trdé različno. — Malone vseh sedanjih plemen rojaki so si ga svojili; zlasti pa so ga pri-sojali ali slovaščini, ali bolgarščini, ali slovensščini.

Navajam tukaj samo mnenje najodličnejših učenjakov: Kopitar je trdil, da je „slovénski“ jezik v bližnjem sorodstvu s starim karantanskim ali s sedanjim slovenskim narečjem; Miklošič pa je trdil, da so stari Slovenci in Bolgarji bili jedno slovénsko pleme, in da je staroslovénščina mati novoslovénščini in bolgarščini.

¹⁾ Vid. J. Marn: Jezičnik XXVI. 20 sl.

A prof. V. Jagić je v svojem načrtu o slovénkem prevodu sv. evangelija izkušal ovreči dotedanja mnenja, dokazujoč po povestnici in jezikoslovju to-le: Sv. evangelij se je (po življenjepisecu Metodovem) prevel v onem jeziku, ki se je govoril pri Solunu, namreč v starobolgarskem; isti jezik so takrat govorili panonski Slovani. Prevod se je začel v Solunu in nadaljeval v Panoniji, zato so v njem nekatere besede, izposojene od nemških sosedov. Sedanji Slovenci niso neposredni potomci panonskih Slovénov, kakor dokazujejo brizinški odlomki; nikjer se sedaj ne govori v jeziku sv. Cirila in Metoda, zakaj Ogri t. j. Madjari so zatirali slovénski živelj v Panoniji, a v Bolgariji se je tekom vekov zelo izkvaril.¹⁾

Knjige slovénke. Razna stara poročila (Življenjepis sv. Konstantina, Življenjepis sv. Metoda, pisma papeža Hadrijana II., papeža Janeza VIII., Joana eksarha bolgarskega, poročilo Nestorjevo i. dr.) nas učé, da sta spisala Ciril in Metod s svojimi učenci te-le cerkvene knjige z glagoliškim pismom in v slovénkem jeziku:

Ciril je začel prevod svetega pisma z evangelijem sv. Janeza. Zatem je z bratom Metodom poslovénil „Apostol, evangelije, psaltir“, to je: iz novega zakona odlomke (perikope) dejanj in listov apostolskih in svetih evangelijev, ki se čitajo v cerkvi pri službi božji, in iz starega zakona psalme in dele ostalih knjig, kolikor se čitajo v cerkvi; priredil je torej takozvani Praxapostolar in Evangelistar, pa Psaltir in Paremejnik (par oimfai, proverbiala, pregovore).

Razven tega je Ciril prevel in slovénski spisal strogo obredne ali liturgijske knjige, ki so: Služebnik (liturgiarium, missale), Časoslov (horologium, breviarium), Trebnik (obrednik ali rituale), Ustav (kanon, čin cerkveni,

¹⁾ Tisučnica Slovjenskih Apostolah. 1863.

ceremoniale), Oktoich (osmoglasnik t. j. spevnik na osem glasov) s Stihararom (slavospevom na čast svetnikom) in z ostalimi spevniki. Da mu je tudi pri tem pomagal Metod, o tem ni dvojbe; vsaj „Žitje sv. Metoda“ izrečno pripomenja: „s izbrannymi službami i cerkovnymi s Filosofom preložil pervé.“

Po Cirilovi smrti je Metod živel še šestnajst let. V tem času je nadaljeval sam prevod ostalih knjig sv. pisma s pomočjo dveh brzopiscev, t. j. dveh učencev, ki sta znala jako hitro pisati. To nam svedoči „Žitje svetega Metoda“, ki pripoveduje o njem: „prežde že ot učenik svojih posaż dva popy skoropisca zélo, preložil k borzé vsê knigy ispoln, razve Makkavej, ót grečeska jezyka v slovensk.“ In Joan eksarh bolgarski, omenivši smrt Cirila, naravnost veli, da je njegov brat Metod prevel poslej iz grškega šestdeset ustavnih t. j. kanoniških knjig Svetega pisma (Joan eksarh se naslanja na sv. Janeza Damaščana, kateri jih toliko šteje) ter pravi, da se je on, Joan, zato odločil prevajati svete očete, ker je sv. pismo bilo že prevedeno po sv. Metodu: „preložil vsê ustavnýe knigy 60 ot elinska jezyka, ježe jest grčesk v slovensk . . . óny bo 60 preložil béaše uže Methodij, jakože slyšah“, slišal namreč od Metodovih učencev, prišedših tedaj v Bolgarsko. — Metod je popolnil torej Cirilov prevod tako, da je potomstvu zapustil celo sveto pismo poslovenjeno, razven tako imenovanih devtero-kanoniških knjig, namreč: Modrosti, Siraha, Makabejcev, Estere, Judite in Tobije. Vse je prevel po grškem prevodu, po takozvani septuaginti.

Methodov življenjepisec veli, da je preložil še „Nomokanon“ (= zakonu pravilo, t. j. knjiga cerkvenih zakonov), in „Otečskyê knigy“ (paterikon, kratke povesti o svetnikih); in „Žitje sv. Konstantina“ trdi, da je Metod prevel iz grščine na slovénki jezik osem Cirilovih govorov proti mohamedanskim in židovskim učiteljem med Kazari.

To književno delo prvoučiteljev in verovestnikov Cirila in Metoda je torej prvi plod cerkvene slovénščine, a tudi glavni temelj

slovénke naobraženosti in književnosti. Pomagali so jima njuni učenci, zlasti Gorazd, Klement, Naum, Angelar in Sava. Zato se vsi skupaj, sveta učenika in njihovi učenci, imenujejo „sveta sedmorica, sedmipočetnici, ói žryci éppárhoi.“

Najstarejši rokopisi evangelija so: Ostromirov, pisan s cirilico, najden v Rusiji l. 1056.—1057., in Assemanov (vatikanski), pisan z glagolico, najden v jugo-zapadni Bolgarski iz XI. v. itd.; — Apostola: Pogodinov v Moskvi l. 1195., Ochridski pri Grigoroviču itd.; — Psaltira: Pogodinov s tolmačem iz XI. veka itd.; — Paremejnika: v petrograjski knjižnici od l. 1271; — Nomokanona: iz XIII. veka; — Paterika: v petrograjski knjižnici iz XI. veka; — Stiharara: iz XI. veka v isti knjižnici; — a celega svetega pisma s cirilico: v moskovski sinodalni knjižnici od leta 1499. na 1002 listih, prepisan iz več rokopisov, včasih glagolskih, razne dobe v Novgorodu od dijakonov Vasilija, Gride in Klimenta; knjige so tu po istem redu, kakor v latinski „vulgati“. Jezik v teh rokopisih je sicer izkvarjen po ruskem, no vendar ima v sebi znake najdaljnjeje starine.¹⁾

Razširjanje slovénke liturgije.

Dolenja Panonija je bila središče Metodovega delovanja, ki se je pozneje premestilo v Veliko Moravsko; in v Panoniji se je bila počela slovénka liturgija, katera je, po apostolski stolici zakonito potrjena, zatem razširila se tudi k drugim Slovénom.

„Ko je namreč Metod sam h katoliški veri bil privedel Bořivoja, kneza Čehov, zatem Ljudmilo, njegovo ženo, s pomočjo nekega mašnika, je v kratkem dosegel, da se je v onem narodu krščansko ime daleč okoli razširilo. Takrat je skrbel, da je evangelija luč zasvetila v Poljski; in ko je bil on tja dospel sredi skozi Galicijo, postavil je škofovski sedež v Lvovu. Od ondod je odšel, kakor nekateri poročajo, v uprav tako imenovano Moskovijo, ter je ustanovil sto-

¹⁾ Dr. Fr. Rački: Tisučnica Slovjenskih Apostolah.

lico škofovsko v Kijevu.“¹⁾ S krščansko vero je pa k vsem onim severnim in iztočnim Slovénom prišla tudi knjiga in liturgija slovénška. Vendar se je ta do današnje dobe obdržala tam samo pri mogočih Rusih, kjer sta jo vzdržavala pravoslavna cerkev in država.

V Veliki Moravski in Panoniji sami pa so takoj po Metodovi smrti zadele slovénško liturgijo tri velike nesreče. L. 886. so izgnali iz Panonije in Moravske Metodove učence, kateri so odšli ponajveč v Bolgarijo. Zatem je nemški kralj Arnulf l. 892. pozval zoper Svetopolka silovite Madjare, kateri so opustošili Panonijo in razpodili stanovnike. In naposled je po usodni bitki pri Požunu l. 907. padla Velika Moravska, tedaj središče slovénške vzajemnosti, in na njenih razvalinah so se uselili sovražniki Slovanstva: tu Nemci, tam Madjari, ki so bili takrat še pogani, v vseh stvareh podobni nekdanjim Hunom in Avarom.

Po Metodovi smrti so se iz njegove nadškofije umaknili le bolj sloveči duhovniki slovénški; po prihodu Madjarov in po smrti Svetopolkovi jih je pobegnilo še več; a po razpadu Velike Moravske so se prejšnji od smrti ali robstva preostali prebivalci razpršili na vse strani; nekaj jih je pobegnilo do Tater, nekaj k Bolgarjem, nekaj k Hrvatom in drugam. Od te dobe ni več slovénške liturgije v onih zemljah, v katerih sta jo bila najpreje uvela naša sveta apostola. A od ondod iztisnjena, našla si je utočišča pri drugih Slovénih, kateri so že prej spoznali vero Kristusovo. Radostno so se je oprijeli, ker so vedeli, da jim je čvrst pomoček h krščanski in narodni prosveti.

Zlasti južni Slovéni so sprejeli gostoljubno moravsko-panonske prognance; od njih so dobili ne samo pridnih delavcev v vinogradu Gospodovem, ampak tudi svetih prvoučiteljev Cirila in Metoda dragoceno dedščino: knjigo slovénško in slovénško liturgijo.

Pa kakor je vsak jezik podvržen izpremembam, tako se je zgodilo tudi slovenščini:

¹⁾ Leo XIII. 30. kimovca l. 1880.

„Vzbudila je cerkveno in narodno književnost ter jo pospeševala, dokler se ni živi jezik narodov ločil in si osnoval lastno slovstvo. Izpremenjena po njem je ostala v liturgiji, a ondi se postarala in deloma zamrla; le deloma še živi pri Bolgarjih, Srbih in Rusih po cirilici v pravoslavju, dokler se še to vzdrži.“

Hitreje pa je propadala glagolica. Že rano se je morala umakniti cirilici od iztoka na zapad k Hrvatom, kjer se je do danes ohranila le še v majhnem ostanku slovénškega bogoslužja.¹⁾

Govoreč torej v naslednjem o slovénški liturgiji pri južnih Slovénih omenil bom poleg tega tudi nekaj o cerkveni književnosti dotičnih plemen; kajti obe, i knjiga i bogoslužje, sta navadno tesno združeni, da, tu in tam celó neločljivo zedinjeni.

Slovenska liturgija pri Čehih, Poljaki, Rusih.

„Iz Panonije so se torej slovénške knjige razširile z jedne strani na sever k Moravanom in Slovakom, k Čehom in Poljakom, a z druge strani na jug k Hrvatom, Srbom in posebno k Bolgarjem, morda tudi k ostalim Slovénom v Daciji, naposled v Rusijo, zlasti iz Bolgarije, no verjetno še preje iz Panonije in Dacije.“ Da bo spis celoten, hočem kratko popisati, kako usodo je imela slovénška liturgija pri severnih in južnih Slovénih.

Na Češkem je pospeševala liturgijo in knjigo slovénško kneginja Ljudmila, in njo je posnemal vnuk Vaclav († 935). Vendar se je tam slovénška liturgija umikala latinski, zlasti ko je dežela prišla leta 907. pod duhovno upravo nemških škofov v Regensburgu. Leta 973. so v Pragi utemeljili škofijo tudi zato, da bi hitreje uvedli splošno latinsko liturgijo. Najdalje se je slovénška služba božja v Čehih obdržala v Sazavi v ondotnem samostanu benediktincev, ki ga je bil ustanovil vojvoda Oldřih in mu dal prvega opata Prokopa, namreč od l. 1030.

¹⁾ Jos. Marn: Jezičnik XXVI. 32, 37.

do 1097. Na dvor kralja Vaclava II. (1283 do 1305) so prišli še tudi menihi, kateri so vršili službo božjo v jeziku slovénskem. Kralj Karol IV. je l. 1347. v Pragi postavil samostan na čast sv. Jeronimu, Cirilu in Metodu, Vojtehu in Prokopu, zavetnikom češkega kraljestva, ter je v njem naselil redovnike glagoljaše iz hrvaškega Primorja, da so vršili ondi (v Emavzu, na Slovanech) službo božjo v slovénskem jeziku, in to se je opravljalo do l. 1419. Prvi menihi so bili hrvaški, a poslej i češki, kateri so se učili in so pisali v jeziku cerkveno-slovénskem. V glagolici se je spisala češka biblija leta 1416.

Na Poljsko je prišla krščanska vera mnogo preje, nego nam omenja povestnica. Stara izročila trdé, da je bila v tej deželi slovénška služba božja preje uvedena nego latinska. To je tudi verjetno in povse naravno; kajti Poljska je bila od treh stranij obdana z zemljami, ki so imele službo božjo slovénsko. Metod je baje krstil silnega poganskega kneza Visljana. Razširilo se je krščanstvo za kneza Mečislava I., katerega je krstil češki duhovnik Bohovid v Gnjeznu l. 966. Gotovo je bilo med Poljaki že pred Mečislavom mnogo kristijanov, kateri so imeli službo božjo po nekod v slovénskem, po nekod pa v latinskem jeziku, kakor so namreč kam prišli ali slovénski ali nemški verovestniki. Slovénška liturgija je propala na Poljskem večinoma zato, ker je bila novotemeljena škofija v Poznanju leta 968. podrejena zopet nemškemu nadškofu v Magdeburgu. V Krakovu pak so v ondotnem benediktinskem samostanu vršili službo božjo v slovénskem jeziku še v letih 1390.—1470. menihi glagoljaši, ki so dohajali iz Prage. Cerkevni jezik se deloma vjema s slovénskim.

Na iztočni strani so Slovéni po stari Daciji (severo-iztočni Ogrski, Sedmograški, po Valahiji in Moldavi) v oblast prišli Madjarom in zatem Rumunom (Vlahom). Ker so bili Rumuni pravoslavni, sprejeli so slovénski jezik s cirilskim pismom v svojo liturgijo ter ga obdržali do srede XVII. veka, ko so začeli cerkveni jezik zamenjavati z

narodnim. V XVIII. veku so jeli pisati z latinico, in v začetku sedanjega XIX. stoletja šele so med njimi z jezikom vred izmrli poslednji Slovéní.¹⁾

V Rusijo, katero so pokristijanili za kneza Vladimira I. leta 988., prišla je iz Bolgarije po obrednih knjigah tudi slovénška književnost v cirilski pisavi; glagolskih spominikov na Ruskem ni. Iz „kurilovice“ je leta 1047. knjigo prerokov prepisal Upir Lichyj, in ono pismo je bilo baje glagolsko. Jezik, v katerem so bile spisane prve knjige, bil je slovénski, kateri je Rusom postal tudi cerkveni in književni jezik. Spisovalo se je v njem v drugi polovici IX. veka, tiskalo v XV. Nasilna doba tatarska ali mongolska (1224—1480) je bila skozi poltretji vek zelo neugodna slovenščini in književnosti v obče; znanosti so pešale, zatirano ljudstvo je bilo brez pouka, duhovnikom so homilije bile naukazane, za obredne knjige so malo skrbeli, jezik se je pačil in kvaril z mongolizmi itd. Tu in tam so si prepisavali potrebne liturgijske stvari, a vsakdo je premenjeval in prenařeval po svoji glavi. Tako so nastale v njih razlike in pomote. Ko je car Ivan Véliki oslobodil Rusijo tujega jarma ter osnoval državo z novim zakonikom, želeli so zatem tudi urediti si liturgijo slovénsko in popraviti dotične knjige. Na prošnjo carja Vasilija Ivanoviča l. 1512. pri carigrajskem patrijarhu je prišel v Moskvo Maksim Grek, učen menih z Atoške gore, imajoč s seboj slovénskih in grških izvornikov, po katerih je popravljal in prevajal mnogo let; a njegovo delo ni ugajalo domačim knjižnikom, kateri starega jezika niso prav umeli, pa so celó pripravili Maksima v ječo! Novi razkoli so nastali zaradi popravljanja cerkvenih knjig l. 1652. pod patrijarhom Nikonom, dokler ni bila poprava liturgijskih knjig ruskih l. 1667. vendar zvršena. (Kakšna je ta poprava v dogmatiskem oziru, na tem mestu ne preiskujemo.) Ko se je tiskarska umetnost razvila, prišle so hitro na svetlo tudi knjige liturgijske pa svetopisemske v slovénsko-

¹⁾ J. Marn: Jezičnik XXVI. 32—37; Mesič o. c. 245 sl. 338.

ruskem jeziku. Prva ruska biblija je bila gotova l. 1499., a tiskana z naslovom: „Biblija sirččь knigy vethago i novago zavěta po jazyku slovensku“ v Ostrogu 1581, zatem v Moskvi 1663 itd. — In tako še dandanašnji pri mogočnih Rusih caruje v liturgiji jezik slovénski, vendar pomešan z narodnim ruskim.

Ko so se Rusi gališke in vladimirske kneževine koncem XVI. in XVII. veka ob enem s svojimi škofi in ostalimi duhovniki v velikem broju zjedini z rimsko cerkvijo, pridržali so obrede iztočne cerkve, a tudi porabo slovénkega jezika v službi božji. (Dalje.)

Andreejevo potovanje proti tečaju.

(Spisal prof. dr. Simon Šubic.)

(Dalje.)

IV. Severna luč.

Priroda, ki je na videz pozabila na potrebe prebivalcev v arktičnih deželah, je te siromake nekoliko odškodovala z veličastno severno lučjo. Z neprimerljivo bleščobo sveti ta luč po zimi v posameznih nočeh leto za letom ter preganja temo predolgih nočij. Ne smemo reči, da te luči po leti ni, a vidna je le po zimi od meseca kimovca do sušca. Med tem časom pomaga svetiti luni, ki tudi postaja po več tednov nad obzorjem. A najjačja severna luč ne dospe nikdar do svetlobe lune na jasnem nebu. Ob čisti luni moreš čitati srednje debeli tisek: ob severni luči skoro ne spoznaš besedij. Tega ni kriva le slabjša svetloba, temveč tudi nekako tresoče gibanje in migljanje te luči.

Kdo vé, ali ni svetila tudi Andreeju in tovarišema po odljudnih ledenih puščavah?

Ta čarodejna luč se ne loči le po svoji podobi, temveč tudi po kraju, kjer se prikazuje na obzorju, od severne luči, ki sveti Evropcem po toplih deželah. Po Evropi in po drugih zmerno toplih deželah se razpenja in razmika ta luč po višavah severnega neba in nam kaže deloma mirne, mnogobarvene svetle trakove. Severnim pokrajinam ledenih deželá pa se kaže naša severna luč na „južnem nebu“, in od juga se razpenja njeno sijajno žarjenje čez glavo ogledovalčevu — pa ne vselej do severnih mej obzorja. V arktičnih krajih bi se ta

krasna svetloba morala imenovati „južna luč“.

V arktičnih deželah ne sveti severna luč pravilno in mirno, temveč jako nemirno, živo, premenljivo in pregibljivo. Deročim vodam podobna se razliva nje čarobna svetloba po višavah nebá. Kakor bi se vilo stotero kačjih svetlobarvenih životov, letí njena svetloba po nebu, sedaj od jutra proti večeru, sedaj pa tudi od večera proti jutru, kakor nanese naključje.

Hipoma in le za nekaj trenutkov se strinjajo njeni živobarveni kačji trakovi tamkaj na nebu, kamor molí kompas svoj južni konec — tam se pokaže spleteni venec sijajne lepote, krona se vidi, pa izgine kakor polnočni duh, ko si ga hočeš dobro ogledati.

„Kaj težko, skoro nemogoče“, tako trdi I. Payer, „je popisati značaj podob zaradi njihovih razlik, in še posebno zaradi neprestanega menjavanja. Sedaj ti kaže podobo s plamenom gorečih obokov, posutim z ognjenimi kepami, med katerimi švigajo semtertje svetli valovi; takoj potem jo pa vidiš v podobi čvrstejšje razsvetljene ‚rimske ceste‘. Gibanje in migljanje svetlih valov dela včasih vtisek, kakor bi vihar podil te valove; drugič pa je videti, kakor bi se iz nevidnega motovila motale na vrstico nabrane mnogobarvene svetle kepe, in kakor bi iz teh kep kvišku vreli ognjeni soparji.“

Žejna je vzorov mladóst — ti vzorov si dal mi najblažjih,
 Z mèhko, dobrotno rokó v dušo si pisal njih sled.
 Vir si modrosti odprl, nekáljene mēni modrosti,
 Da se nemirni je duh vánjo zatapljal želján.
 Z vencem najlepšim ovil, s svečeniškim si vencem mi glávo,
 Od nerazrušne Čerí božje oblasti mi dal . . .
 Zdaj mi je iti od tod — o koliko dragih spominov,
 Koliko miljenih sanj, koliko rádostnih ur;
 Koliko ljubljenih src zapuščam v naróčaju tvojem,
 Rim, presrečni ti Rim — ko mi je iti od tod!
 Z Bogom, oj z Bogom tedáj ti mesto moje ljubezni,
 Z Bogom ve blažena tlà, polna svetniške krvi!
 Z Bogom moj prvi oltar, ki na njem sem v tihem trepetu
 Z darom najvišjim Bogú, kar sem imèl, darovál . . .
 Vse naj ostavim — oh nè! Ljubezen vsaj nesem naj s sábo,
 Žárno ljubezen za té, mesto najdražjo vseh mest!

M. O.

Slovénka liturgija pri Južnih Slovénih.

(Povestne črtice. — Poleg M. Mesića, S. Ljubića i. dr. sestavil Andrej Fékonja.)

(Dalje.)

Slovénka liturgija pri Bolgarjih.

Kakor so bili že preje takoj po Metodovi smrti nekateri njegovi učenci zbežali na Bolgarsko, tako jih je mnogo iskalo zavetja pri Bolgarjih tudi tedaj, ko je bila Velika Moravska razdejana. Najimenoitnejši med temi prognanci so bili že omenjeni Gorazd, Klement, Naum, Angelar in Sava. Bolgarska jih je radostno vsprejela; a oni so jej prinesli slovenski jezik v cerkev in seznanili jo s slovénko knjigo. Za Bolgarsko je bila to veliko izpremema: do sedaj so jej namreč bili učitelji Grki, a od sedaj Slovéni, katerim je torej izročila svoje cerkve in samostane.¹⁾

Tedanji bolgarski knez Boris, ki je pri krstu sprejel ime Mihaela, svojega kuma in zaveznika grškega cesarja, občeval je sam mnogo z Metodovimi učenci ter je, kakor veli o njem Klementov življenjepisec, „željno in rad vsak dan se razgovarjal z njimi, učeč se od njih stare povesti in življenja svetnikov in slušajoč sv. pismo iz njihovih

ust.“ Gorazd, rodóm Moravec, prešinjen z Metodovim duhom, postal je nadškof bolgarski v Ohridi, uprav tam, kjer sta se stikali meja bolgarska in srbska v južnem koncu; knez Boris-Mihael je poveril upravo moravskim beguncem, da bi ves narod vzgojili v duhu krščanstva. Tako je Bolgarska postala predhodnica v prosveti celému Slovénstvu, Bolgarska je sprejela pravoverni katoliški nauk, in Rim ji je varoval slovensko liturgijo, dasi je bila ta liturgija slovénka nekaj različna od one prvotne v Panoniji in Moravski. Tako je Bolgarija tudi cerkveno stala v sredi med iztokom in zapadom, ki sta se bila uprav tedaj pomirila, z izobčenjem namreč carigradskega patrijarha razkolnika Fotija (881) ter po smrti grškega cesarja Vasilija (886) in na početku vladanja Leona VI. filozofa. Knez bolgarski Mihael se je vse dni do konca svojega vladanja (888) trudil, da povzdigne svoj narod versko in politično. To je nadaljeval še z večjo gorečnostjo in sijajnejšim uspehom njegov sin in naslednik car Simeon. Odlični Metodovi učenci, med njimi posebno Klement, rodóm Bolgar, kateri je najprej bil za

¹⁾ M. Mesić o. c. 240; S. Ljubić I. 300.

škofa v Velici, a po Gorazdovi smrti za metropolitano v Ohridi, napolnili so z duhom apostolov slovenskih vso Bolgarsko, prepodili jo in duhovno okrepili. V kratkem je Klement imel do 3500 učencev; najboljši je odločil za duhovništvo in učiteljstvo ter jih pošiljal v razne kraje, da so pastirovali in učili. Življenjepisec njegov veli o njem, da „nikdar ni bil brezposlen, temveč je ali poučeval deco, nekaterim pokazujoč pismena, nekaterim tolmačeč zmisel sv. pisma, druge vadeč v pisanju, ali pak je molil, ali čital, ali pisal knjige“. Umrl je l. 916. Omenil sem že, da je tudi pisavo izboljšal. Klement je namreč nekoliko težko Cirilovo glagoliško pismo preuredil, da je bilo bolj podobno grškim črkam, katerih so Bolgari že bili navajeni, ter je sestavil poleg grške in glagoliške novo azbuko (abecedo), katera se sedaj imenuje „cirilska“, a bi se dosledno imela zvati „Klementica“. In tako so Bolgarji popustili svoje prvotno glagoliško pismo in je zamenili s (pogrešno tako zvanim) „cirilskim“, katero so v naslednjem sprejeli tudi Srbi in naposled še Rusi.

Klementovi učenci so širili nauk svojega učitelja in delovali v njegovem duhu. Med njimi se omenjajo posebno: Ivan, poznejši eksarh bolgarski; Teodor Doksov, redovnik; pop Grigorij, črnorizec Hraber, kateri so poleg mnogih drugih mož Bolgarsko v kratkem času učvrstili v veri in posvetili s pomočjo narodne knjige. Ta doba se imenuje zato zlata doba bolgarska. Velik del slave zaradi tega toliko sijajnega razvitka gre pa tudi učenemu carju Simeonu. Sam se je trudil za duhovni pokret; bil je eden izmed redkih slovénških vladarjev,¹ kateri je bil jednako vešč meču in peresu. Premagal je Grke, obrnil se v Rim ter dobil od papeža Janeza X. carsko krono (923). Razven škofa in zatem nadškofa Klementa postavil je Simeon tudi Konstantina, Cirilovega in Metodovega učenca, za bolgarskega škofa. Klementov življenjepisec pa veli o njem t. j. o Simeonu carju, da je bil krepstnega in blagega srca kakor oče, in da je želel blagor cerkve božje.

In tako se je Bolgarska povzpela na vrhunec svoje slave uprav tedaj, ko je Velika Moravska razpadla; in kakor je nekdanj za kneza Mihaela stala v prijateljskih odnosih z rimsko stolico, tako se je sedaj zopet k njej obrnila. V veliko nesrečo pa je pahnil Bolgarsko car Simeon, ko je prestopil k carigrajskemu razkolu. Od njegove smrti (927) pa tje do zatona carstva bolgarskega pod grški jarem (1018) slabela je stopnjema ka-

Slikal † Ant. Cej.

Sv. Jožef.

kor politiška moč tako tudi književnost bolgarska. Ta si je sicer nekoliko opomogla za carja Asiena I. (1186—1196), in se zopet vsaj do neke višine povzdignila za Ivana Asiena II. (1215—1241) in za Ivana Aleksandra (1330—1371). Ali tu treba pripomniti tudi to, da se je za grškega suženjstva in za silnih vojen, ki jih je imela Bolgarska po obnovitvi svojega carstva, jezik slovénsko-bolgarski polagoma kvaril. Ta izprememba je bila tako nagla, da se v drugi polovici

XIV. veka bolgarski jezik komaj razlikuje od sedanjega.¹⁾

Pod Turki in Grki.

Leta 1396. so barbarski Turki porušili bolgarsko carstvo in v naslednji dobi zatirali in uničevali lepo bolgarsko deželo. Propala je tudi bolgarska književnost in ž njo cerkveno slovstvo. Samo majhni ostanki so se ohranili med duhovniki in v samo-

Slikal † Ant. Cej.

Sv. Jošt.

stanih, kamor grabljiva pest turška na srečo ni dosegla.

Ali ko vzame sultan Muhamed II. Carigrad ter zruši grško cesarstvo l. 1453., sve-tujejo Grki s svojim patrijarhom na čelu turškemu sultanu, da, ako mu je kaj do mira v Bolgarski, naj čisto zatere bolgarski narod, a zlasti njihovega patrijarha in duhovništvo; zviti razkolni Grki so se nadejali, da bodo

s tem prisilili Bolgare, da vendar naposled pripoznajo vrhovnost grške cerkve, od ka-tere so se bili zopet odvrnili, ter da sprej-mejo grški jezik in grško prosveto. Turčin seveda rad zvrši ta nasvet, poruši patrijar-hijo bolgarsko, a namestu nje posadi v Trnovu grškega metropolita z naslovom: „eksarh cele Bolgarije“, podložnika grškega patrijarha v Carigradu.

Takoj so poplavili bolgarsko zemljo grški popi, katerih glavna naloga je bila, javne in zasebne knjižnice uničiti, šole bolgarske od-praviti, a zlasti narodno duhovništvo zatreti ali iz dežele pregnati. Zato ni ostala do danes ni jedna tiskana knjiga na bolgarskem zemljišču, akoprem se zna, da so tam bile tiskarne, posebno v Samokovu in v Solunu. Samo nadškofija ohridska, kjer se je takoj izprva bolgarski živelj nekaj krepkeje uprl grški zvijači, ohranila je še nekoliko časa svojo samostalnost in pridržala v svoji oblasti do 48 eparhij, ponajveč v Arbaniji, v Epiru, v Tesaliji, a samo nekatere v Macedoniji. Izmed mnogobrojnih samostanov, kateri so krasili to slavno zemljo, ušli so propasti samo trije, ker so bili skriti v gorovju, namreč hilendarski in zografski na Sveti gori in rilski na Balkanu, kjer se mejita Bolgarska in Macedonija; v zadnjem se je ohranilo nekoliko jako važnih in dragoce-njenih starin in rokopisov.

Carigrabski razkolni patrijarh je nepre-stano delal proti Bolgarjem. Nagovoril je sultana Mustafa III., da je zatrl tudi bol-garsko nadškofijo v Ohridi. Malo pozneje so strogo zabranili vsako uporabo slovén-skega jezika v službi cerkveni in v šoli med Bolgarji ter so povsod uvedli grški jezik po grških popih in učiteljih, kateri so rabili vsa sredstva, da povsem zatró Slovanstvo tudi v teh krajih. Tako se je dogodilo, da je celó bolgarsko ime izginilo še s sulta-novega dvora.¹⁾

V tej burni in nesrečni dobi si je našla književnost bolgarska utočišče ne samo v podunavskih deželah, v Valahiji in Moldavi,

¹⁾ Mesić 241; Ljubić 299 sl.

¹⁾ Ljubić 306; Mesić 337.

kjer je ostala do XVIII. veka slovénščina izključivo cerkveni in državni jezik, nego tudi v Erdelju (na Sedmograškem), kjer so jo rabili v cerkvi. Ali početkom XVIII. veka sta hinavstvo in zvičajnost grška dosegli, da je sultan tudi iz Podunavja iztrebil ostanke bolgarske prosvete. Sultan, nahujskan od grškega patrijarha, izžene najprej iz te dežele vojvode, kateri so do tedaj bili plemena bolgarskega, in postavi druge vojvode grškega rodú; a malo pozneje zapové, da se v cerkev in v vse državne posle mesto slovénškega uvede grški jezik. Tako je bilo do l. 1820., ko so Rumunci, ne mogoči več trpeti tujega nasilstva, s silo izgnali turške in grške begove (gospodarje). No vendar je ostalo tedaj v deželi ne malo grških duhovnikov; zato se je grški jezik večji del pridržal v cerkvi, dokler ga ni knez Aleksander Kuso (1862) popolnoma pregnal iz dežele.

Na Bolgarskem pa je trajalo najhujše robstvo do l. 1830. V vojni, ki so jo tedaj Turki imeli z Rusi, bili so naposled prisiljeni zopet službeno pripoznati, da res živi v njihovi državi narod, kateri se imenuje bolgarski. Krimska vojna l. 1854—1856. je nekoliko razjasnila bolgarsko vprašanje, s katerim se je začela baviti evropska diplomacija. Vstanek bolgarski l. 1861. je končal v Bolgariji nasilja grške cerkve carigrajske. Bolgarji so si od te dobe na novo uredili svoje hiše božje po narodnem duhu in jeziku in dobili duhovnike iz svojega rodú. Bog daj, da se ta nesrečni rod, kateri je toliko trpel od nevernih Turkov in krivovernih Grkov, otrese zvičajno mu vsiljenega razkola in se združi s katoliško cerkvijo, katera je mati njegovega slovstva in njegove moči.

Knjige.

Čisti bolgarsko-slovénški jezik se nahaja samo v najstarejših rokopisih. Tu omenjamo samo cerkvene in posebno liturgijske knjige v Bolgariji. Naslednji rokopisi iz XI. in XII. veka se hranijo v Rusiji: „Obštnik“, „Žaltar“, „Sbornik“, „Otečnik“, „Cvetnik“ itd. Najstarejša tiskana knjiga bolgarska je naj-

brže: „Evangelije naprestoljnoje“, morda tiskana v Tergovištu l. 1512. V XVI. veku je bilo natisnjenih nekoliko cerkvenih bolgarsko-slovénških knjig, posebno v Valahiji in Moldavi, za Vlahe, ali ni v jedni ni jezik čist, nego je že tedaj tu manj tu več pomešan z ruskim. Najstarejše v Valahiji tiskane slovénške knjige so: „Trebnik“ l. 1534.—1536., „Evangelie“ (v Ogrovlaški) v prvi polovici XVI. veka, „Evangelie“ (v Vlaški) ok. l. 1537., „Apostol v Tergovištu“ l. 1547.¹⁾

Slovénška liturgija pri Srbih.

Po Cirilovih in Metodovih učencih so se seznanili tudi Srbi s posebnimi cerkvenimi uredbami slovénških apostolov ter so sprejeli knjigo in liturgijo slovénško od Panoncev, Bolgarjev in Hrvatov. No, ali so tudi Srbi iz početka cerkvene svoje knjige pisali z glagolico, ne dá se natanko dokazati, a je verjetno. Vendar so skoro zatem začeli tudi oni po vzgledu sosedov Bolgarjev rabiti Klementovo pismo „cirilico“, katera je v XI. in XII. veku pri Srbih že povse zavlada i v cerkvenih i v svetnih spisih.

Sosedstvo in vsakdanje občevanje z Grki in z bizantinskim cesarstvom je brez dvojbe že izprva naklonilo Srbe k Carigradu, kateremu so tedaj tudi politiški pripadali; zato se je pozneje, za Fotijevega razkolništva, večina srbskega naroda, zlasti na iztoku in na jugu, odcepila od rimske cerkve ter se združila z grško-iztočno. Pa zaradi mnogih in pogostih domačih nemirov in krvavih bojev s sosedi, kateri so drug za drugim poskušali, da si podvržejo srbsko zemljo, ni mogla pri Srbih knjiga in liturgija slovénška dolgo časa napredovati. Uprav tedaj, ko se je Bolgarska okrepila in ojačila po novem slovénkem duhu, propadala je Srbija politično, zapletajoč se v neprestane notranje boje in v vojne z Bolgariji in Grki, kateri so jo najpreje večkrat oplenili in opustošili, a končno tudi spravili pod svoj jarem (1018). V tej temi ni moglo vzkliti niti slabo drevce na književnem polju srbskem.

¹⁾ Ljubić 305, 54.

V drugi polovici XII. veka, za vlade velikega župana Stepana Nemanje, zasijalo je sicer blago solnce samostalnosti in prosvete tudi Srbom, posebno še zatem, ko je Stepanov najmlajši sin Sava, prvi srbski nadškof (1221), uredil v Srbiji še cerkvene stvari, utemeljivši dvanajst škofij. Ali ta samostalnost in prosveta nista bili plod postopnega razvijanja narodnega duha. Srbija, toliko časa carigrajska sužnjica, bila je jako otôpila svojo naravo v bizantinizmu, kateri ji je bil prodril v žile in jo pokvaril do mozga. Srbski vladarji so trdno upirali svoje oči na Carigrad; tje so stavili svoje nadeje; po iztočnem vzgledu so urejali svoj dvor in državno upravo; iztočne običaje so udomačevali, grški jezik in grško književnost so negovali, kakor da srbsčina ne bi bila vredna višjih stanov. Zato ni čudo, da sta narodni jezik in narodna naobraženost v Srbiji ostala v povojih ter bila čisto neplodna tudi tedaj, ko se je Srbija dvignila do največje politiške sijajnosti.¹⁾

Jezik in spisi.

Slovénški jezik je ostal v prvi dobi samo pri bolgarski cerkvi nepokvarjen od tega iztočnega upliva; a tudi srbski cerkvenjaki so opazili za časa, da v obrambi tega jezika je njihova rešitev od grške cerkve, katera je zmerom čakala ugodne prilike, da poplavi Srbijo kakor i Bolgarsko, in da ji usili svoj jezik. Zato so se srbski duhovniki učili posebno slovénškega jezika, kateri pa kot mrtva beseda in ne izvirajoča iz domačega življenja jim ni mogla vzbuditi prave ljubezni in navdušenosti.

Cerkveni stan pak je imel v Srbiji kot jedini zastopnik naobraženosti močen upliv tudi na državno upravo, in njemu so bile izključivo poverjene vse službe in vsa dostojanstva dvorne in državne pisarne. To je jedini vzrok, da so zakoni in drugi spisi teh pisarn iz večine bili napisani slovénški, a ne grški. Pa ker je bilo večkrat potrebno, da jih razume tudi prosti narod, kateri ni bil več slovénščini, zgodilo se je, da so

¹⁾ S. Ljubić I. 319; Mesic 245.

pisarji često uvajali v spise oblike navadnega govora, da bi preprosto ljudstvo misel zakonodavca lože razumelo; včasih so pa tudi nehoté iz navade rabili kak domač izraz.

Iz te nedoslednosti in iz tega neznanja je nastala neka brezlična zmes slovénškega in narodnega jezika v javnih spisih srbskih. No, mogla bi vendar zaradi pomanjkanja tedanjih spominikov biti na veliko pomoč marljivemu filologu, da na njej osnuje sliko ljudskega jezika one dobe. Tam pak, kjer niso neposredno pisali za preprosti narod, nego samo za cerkev ali za cerkveni stan, niso se prav nič ozirali na narodov jezik, ampak rabili slovénščino. A ker je ta, kakor smo rekli, bila Srbom mrtva beseda, niso je dobro znali; poučevanje v slovenščini je slabo uspevalo in rodilo jako malo sadu; celó odtujevalo je izobražence narodnemu značaju in zaviralo duševni razvitek.

Zato nimajo poskusi v slovénščini, kateri so proizšli iz srbske šole tje do XVIII. veka, nobenega skupnega načela, nobene jednotne smeri; brez tega pa ni pravega značaja, ni jedinstva književnega. Zato so ti književni poskusi srbski v obče slabi in brez notranje zveze, obsegajo samo življenjepise srbskih vladarjev in cerkvenjakov, mršave letopise in slične zbirke, iz katerih se navadno spozna podlost tedanjih pisateljev, kajti oni hvalijo tudi najgrje kraljevske čine, in še tedaj, če so pisali v sami kraljevski hiši. Vse pak je prav v razkolnem bizantinskem duhu s pobožnostjo in z misticizmom pobarvano in namenjeno za bogoslužje; tu niti govoriti ne moremo o kritiki, o pravem književnem življenju, ali o svobodnem razvijanju narodnega duha: „vse in povsod je le robsko posnemanje in slaba kopija slabega originala.“¹⁾

Ruski vpliv.

Z bitko na Kosovem polju leta 1389. je bilo zrušeno srbsko carstvo Stepana Dušana, in Srbija je pala v pest divjim azijatom Turkom. Tedaj se je srbska moč zlomila, a stara slava jako potemnela kakor na politiškem tako tudi na književnem polju, a ostala na-

¹⁾ Ljubić 320.

deja, da o svojem času silneje in sijajneje zablíši. Zato ni čuda, ako je tudi v cerkvenem in nabožnem slovstvu, katero jedino je doslej med Srbi živelo, nasledila še večja tema, nego-li je dosedaj bila. Kakor po morju zadnje valčke pred tišino, zapazimo še nekaj spominikov srbske delavnosti, v katerih se je še za nekoliko časa ohranil vsaj čisti izraz srbske slovenščine.

Ko so početkom druge polovice XV. veka izumili umetnost tiska, niso ni Srbi ostali dolgo brez tiskanih knjig. Pa ko so Turki vse silneje širili in utrjevali svojo moč po jugoslovenskih pokrajinah, izginjale so narodne tiskarne s površja. In kako tudi ne bi, ko so bili samostani opustošeni, razvaljeni in požgani, a znatneji in bogateji ljudje poubiti ali iztirani! Ker se ni več toliko tiskalo, nastalo je naravno pomanjkanje cerkvenih in nabožnih knjig. V tem so Rusi hiteli tiskati cerkvene knjige v izpremenjenem jeziku slovenskem — v zmesi iz slovenščine in ruskega govora —, katere so Srbi, ne imajoči svojih, začeli kupovati in uporabljovati, ter se s tem učiti novega cerkvenega jezika. In tako so Srbi malo po malo pozabili svoj cerkveni jezik, a tudi za novega se niso posebno ogreli. Cerkevne knjige srbske so izgubile svojo značilno uredbo, in za tem že oddavna v Srbiji vladajočim srbizmom je nastopil še blodnejši od njega rusizem, kateri je v Srbiji pokvaril cerkveni jezik in narodno književnost.

Pa vendar so Srbi službo božjo ali liturgijo vršili zmirom v jeziku slovenskem, ter so ga ohranili do današnjega dne zjedinjeni in pravoslavni Srbi.¹⁾

Liturgijske knjige.

Najstarejše srbske knjige ozir. rokopisi za cerkveno porabo niso se večinoma ohranile v izvirnikih, nego samo v prepisih. In teh se nahaja še velika množica po samostanih in cerkvah na raznih krajih, v katerih živé Srbi. Posebno mnogo jih imajo Krušedol, Remeta, Vrdnik, Opovo, Šišatovac, vseh strok liturgijskih, kakor so: Služebnik

¹⁾ Ljubić 328.

ali liturgiarion t. j. misal, Trebnik ali ritual, Časoslovec ali horologion t. j. breviar, Oktoich t. j. osmoglasnik, Triod t. j. tripesnec, Minej t. j. zbornik o svetcih, Molitvoslov — molitvenik, Stihirar — slavospev svetcem, Typik in dr., a vsi ti prepisi so ponajveč iz novejših dobe, iz XVI.—XVII. veka, pisani sicer v slovénkem jeziku, a tako, da se jim pozna vpliv srbščine.

Ne dolgo po iznajdbi tiskarstva so pa poskrbeli tudi Srbi, kakor že omenjeno, da svoje domače pismo ‚cirilsko‘ in ‚slovénki‘ jezik po tiskanih knjigah tembolj utrdé in ohranijo v narodu in zlasti v svoji cerkvi. Prva tiskana srbska knjiga liturgijska je ‚Časoslovec‘ — horologion, ki ga je izdal Andrej de Thoresanis iz Asule v Benetkah leta 1493. V istem času je začel menih Markarij v Črni gori na povelje vojvode Jurija Crnojevića tiskati svoj ‚Oktoich‘ ali osmoglasnik na Cetinju 1494; zatem ‚Psaltir‘ 1495; in morebiti še ‚Molitvenik‘ ali Euchologion.

Nadalje je bilo mnogo srbskih cerkvenih knjig tiskanih v Benetkah pri Božidarju Vukoviću, kateri je tje pozval Črnogorca Pahomija v ta namen; te so: ‚Liturgion‘ ali ‚Služebnik‘ z evangelji 1519, ‚Psaltir‘ s ‚časoslovcem‘ 1519, ‚Psaltir‘ s ‚sinaksarom‘ in ‚časoslovcem‘ 1520, ‚Služebnik‘ 1527, ‚Katihizis‘ 1527, ‚Molitvoslov‘ 1527, ‚Oktoich‘ ali osmoglasnik 1536, ‚Oktoich‘ ali petoglasnik 1535—37, ‚Minej prazdnični‘ ali ‚Sbornik‘ 1538, ‚Molitvenik‘ ali Euchologion 1538—40; zatem ‚Psaltir‘ 1546, ‚Molitvoslov‘ ali Svetopisanje 1547 in 1560, ‚Služebnik‘ ali Liturgion 1554, ‚Tripjesnec‘ ali Tridion 1560, ‚Psaltir‘ s Troparom 1561, ‚Farizeovac‘ 1561.

Razven te glavne tiskarne v Benetkah so bile v oni dobi tudi med Srbi samimi še cirilske tiskarne, v katerih je izšlo tedaj več bogoslužnih knjig. Tako v Gorazdju v Hercegovini, kjer je bil tiskan ‚Psaltir‘ 1529 in ‚Molitvenik‘ ali ‚Trebnik‘ 1531; v Rujanu blizu Užice: ‚Jevandjelie‘ 1537; v Mileševu v Hercegovini: ‚Psaltir‘ s ‚Sinaksarom‘ dnevnim in postnim, s ‚Troparom‘ in s ‚časoslovcem‘ z dnevno in nočno službo

1544 in verjetno tudi „Minej“ 1544, pa „Molitvenik“ 1545 in „Psaltir“ 1557; v Biogradu (Beratu) v Arbaniji: „Evandjelie“ o. 1552; v Skadru v Macedoniji: „Tripjesnec“ ali „Tridion“ 1561, 1563 in „Pentikostar“ 1563; v Mrkšini cerkvi v Črni gori: „Tetrojevan-gelj“ 1562 in „Petinkostar“ ali „Triod cvjetnyj“ 1566. No vsem tem srbskim tiskarnam je bil le kratek obstanek; zdi se, da so jih Turki zopet zatrli.

Od XVII. veka pak so dohajale, kakor smo slišali, cerkvene knjige pravoslavnim Srbom iz Rusije. S tem so torej Rusi nekako povrnili darilo, ki so jim je prej dali južni Slovenci s prvimi cerkvenimi knjigami. O omenjenem Božidarju Vukoviću, ki je bil iz Podgorice v Hercegovini pred Turki pobegnil v Benetke in tam osnoval srbsko cirilsko tiskarno, katero delo je njegov sin Vinko nadaljeval, veli Ivan Kukuljević (Arktiv I. 131.): „Knjige, katere so iz njegove in njegovega sina tiskarne izšle, bile so mnogo stoletij jedino duševno blago našega naroda iztočne cerkve. Pa še tudi sedaj ni skoro cerkve iztočnega obreda, v kateri se ne bi poleg novejših ruskih cerkvenih knjig našlo katero Božidarovo delo. Njega ima posredno narod naš zahvaliti, da se je v iztočni cerkvi vzdržal slovenski jezik, a ž njim tudi krščanski zakon (vera) v turški carjevini.“¹⁾

Op. „Srbska obitelj, poblížnja carigradskomu uplitvu, izostaviv rimsko a obljubiv iztočno vieroizpovedanje, primi istina bo i ona glagoljicu i staro-slavensku rieč, ali ovu ne samo posveti cerkovnim obredom, no uvede ju i u vse svoje državne porabe; a kad u Bugarskoj popravi Kliment po grčkoj novu azbuku, izostavi glagoljicu, a sklóni se ka klientski, da tako i raznošću pismena to bolje obznači raznost svoje od hrvatske viere. Ovo je uprav ono doba, u kom ove dvojačice, Hrvatska naime i Srbska, koje su do sada sjale neogranično na istom polju, kao nerazdijeljene seke (sestre), zasiekoše medje izmedj sebe, koje su se vriemenom žalibože pomnožavale i učvrstjivale, no ne tako ipak, da nije lasno i dan danaska porušiti jih u mah tako, da ne ostane ni traga njihova dojakošnjega obstanka.“ (S. Ljubić I. 74).

Slovénka liturgija pri Hrvatih.

Razven Bolgarske je bila Hrvaška ona zemlja, v katero so se zatekli Metodovi

¹⁾ Ljubić 54 sl.; Šafařík III.

učenci. Omenili smo že, da je prišlo na Hrvaško nekaj slovénkih duhovnikov že o prvem proganjanju kmalu po Metodovi smrti. Gotovo pa je nekaj Metodovih učencev s svojimi zvestimi verniki pribežalo na Hrvaško tudi takrat, ko so Madjari napadali Vel. Moravsko in posebno Panonijo.

Ta misel se nam zdi verjetna, ako samo uvažimo položaj Hrvaške napram Panoniji, iz katere je slovénko prebivalstvo bilo razpršeno. A popolnoma nas uverjuje o tem svedočanstvo iztočnega cesarja Kostantina Porfyrogeneta (sredi X. veka), kateri določno veli, da ko so po Svetopolkovi smrti v nastalem uporu in domačem boju prodrli Turki t. j. Madjari v Panonijo ter stanovnike zatrli, razpršila se je preostala množica in pobegnila k sosednjim ljudstvom, namreč k Bolgarom, Turkom, Hrvatom in drugim narodom; tudi starodavno predanje v narodu hrvaškem o Svetopolku, o Cirilu in Metodu, je dospelo samo po tem potu med Hrvate, in knjige, „ke pri Hervatih ostaše i pri njih se nahode, a zovu se Metodios“, kakor piše stari hrvatski letopisec, spominjajo nas knjig, ki so jih Metodovi učenci prinesli s seboj.¹⁾

Borbe v cerkvi.

Hrvaška, ki je v oni dobi bila sicer razdeljena v dve državi, v dalmatinsko in posavsko, vladala se je vendar politiški in cerkveno samostalno. Imela je svojega škofa na tedaj novo osnovani stolici v Ninu blizu Zadra, dočim je bil latinski nadškof za dalmatinsko primorje na starodavni prvostolici salonski, katera je sedaj v Spletu. Ninski škof Teodozij se je takoj leta 879. ločil od carigradske cerkve, h kateri sta se bili nekaj preje nagnili Hrvaška in Dalmacija, in se vrnil k rimski cerkvi, spletski nadškof pa je i nadalje ostal združen s Carigradom. Tako je Teodozij postal v resnici katoliški hrvaški škof, neodvisen od Spleta. Zato so nastale borbe med hrvaškim škofom in spletsko stolico, katere so se rešile najprej na korist spletskega metropolita.

¹⁾ M. Mesić 241; Ljubić I. 308. A str. 105: Metodios = μεθ' ἑδρας = meje občin, torej zakoniki!

V tem času so prišli Metodovi učenci na Hrvaško. Lepo priliko so imeli torej Hrvati sedaj, da slovensko knjigo brez upora uvedejo v svojo cerkev. Duhovništvo latinske Dalmacije je bilo še pod carigrajskim patrijarhom, z druge strani pa se je hrvaški škof Teodozij ninski trudil na vse moči, da raztegne svojo oblast tudi na one Hrvate, kateri so bili podložni primorskim škofom latinskim. Teodozij je zato radostno vsprejel slovenske bogoslužne knjige za cerkveno porabo; hrvaški duhovniki so istotako veselo pozdravili glagoljico kot sposobnejo od grškega in latinskega pisma za svoje glasove; a tudi narodu hrvaškemu je jako ugajala služba božja v razumljivem jeziku.

Ali to ni trajalo dolgo časa. Latinski škofje v Dalmaciji so se po smrti grškega cesarja Vasilija I. (886) povrnili k rimski cerkvi in takoj je nastala borba med spletsko in hrvaško škofijo, kakor malo prej med solnograško in moravsko Metodovo. V tej cerkveni borbi pa je zmagal Splet: ninska škofija mu je postala zopet podložna in začel je nasprotovati uporabi slovenščine v cerkvenih obredih.

Škofi rimsko-dalmatinski, na čelu jim spletski nadškof Janez III., so papeža Janeza X. prosili, da zabrani slovensko liturgijo kot protivno cerkvenim zakonom. Papež se je bal nestanovitnosti primorsko-latinskega duhovništva in se je izrekel v pismih do duhovnih in svetskih poglavarjev zoper slovensko liturgijo v hrvaški cerkvi. A ninski

škof Gregorij jo je hrabro in odločno branil; upal je namreč, da se osvobodi od latinskega spletskega metropolita, če bo imel slovénsko liturgijo. Ali cerkveni zbor v Spletu, ki sta ga sklicala papeževa poslanika Janez ankonski in Leon prenestinski leta 925. in kjer so bili prisotni vsi omenjeni škofi, hrvaški kralj Tomislav in srbski knez Mihael, odločil je o slovénščini v cerkvi: „Da ne sme nijeden škof naše (spletske) pokrajine posvečevati duhovnikov za slovénski jezik; vendar more tak duhovnik v nižjem redu in v samostanu Bogu služiti; tudi ne sme v svoji cerkvi dopustiti, da se slovensko mašuje, razven ako mu nedostaje mašnikov, a da more dovoliti mašniku, da božjo službo opravlja v slovénkem jeziku, prositi mora rimskega papeža posebnega pooblaščenja“.

Zastonj je posredoval knez Tomislav pri rimski stolici, da zavrže ta sklep, ki je zelo vznemiril Hrvate in latince. Papež Janez, zapeljan od zvijačnih splet primorskih latincev, poslal je malo poznej svojega poslanika Madalberta drugič v Splet; cerkveni zbor l. 928. je zopet zabranil slovenščino, in papež je potrdil ta sklep. Škofa Gregorija so premetili na skradinsko stolico, škofijo ninsko pa so zatrli ter njeno ozemlje podredili primorskim škofom.

Privrženci latinskega jezika so dobili vso oblast v roke in so po malem odvezemali tla slovenski liturgiji.¹⁾

¹⁾ Ljubić 29, 105; Mesić 242 sl.

Književnost.

Slovenska književnost.

Na razstanku. Spisali slovenski osemšolci (Slovanske knjižnice snopič 78—81). V Gorici 1898. Mala 8°. Str. 375. Cena 1 gld. — Šest pisateljev-abiturijentov je stopilo pred svet s plodovi svojega mladega duha. Pač lepa je misel: ob razstanku podati si v spomin knjižico, skupno spisano! Radovedni smo jo prečitali. — J. M. Aleksandrov je na čelu pisateljskemu kolu z „Mladimi pesniki“. Res so mlade po obliki in po mislih,

četudi se pesnik zavija v neprodirno meglo tajne modrosti. Njegov nemirni duh niha med realizmom in dekadentizmom sem ter tje, a nagiba se k dekadentizmu. Pesnik ima brez dvojbe lep dar, a je imel slabe učitelje, ki so ga zavedli na stranske poti, s katerih se bo moral vrniti. Za svarilen vzgled tega „modernizma“ bodi tukaj pesem:

Morske rože.

Ah ve rože, poznam hrepenenje
Sredi temnih, samotnih valov,

slovnega sestava ne spravil v obliko najlepših govorov. In naj bi povedal in dokazal mnogo modroslovnih resnic, imeli bi ga vsi zvedenci za velikega modroslovca ne gledé na govorniško obliko. Ali niso znane ocenjevalcu Fichte-jeve „Reden an die deutsche Nation“?

Kar nam razklada ocenjevalec o govorniškem dokazovanju, temu oporekamo najodločneje, ako se imajo besede umevati v pravem pomenu. Pač je res, da je zapeljivcem, demagogom, kričačem in brezvestnim huj-skačem vsak „razlog dober, bodisi sofistichen in slepilen“, a to vendar ni pravilo in tako

govorništvo ni koristno. Še manj pa ima ta primera kaj opraviti z namenom našega modroslovnega spisa: z resnico koristiti rojakom.

Dobro vemo, da se zdi nekaterim bralcem vsak spis tendenciozen, ako ga je spisal mož, ki ni njih mišljenja. Tendenciozno se jim zdi, kar pišemo mi; v takih spisih — mislijo — ni resnice, ampak v službi so sebičnih namenov. Tako sodijo naši neprijatelji. Zato niti ne beró cele knjige, ampak le nekaj odlomkov, in po tistih obsodijo vso. Kdaj pride vendar čas, da se ne bodo nauki cenili po ljubih in neljubih osebnostih, ampak jedino po dokazih? (Dalje.)

Slovénška liturgija pri Južnih Slovénih.

(Povestne črtice. — Poleg *M. Mesića*, *S. Ljubića* i. dr. sestavil *Andrej Fékonja*.)

(Dalje.)

Slovénška liturgija prepovedana.

Hrvati so se v nauku čisto skladali z rimsko cerkvijo, a so tako cenili dedščino sv. Cirila in Metoda, da se nikakor niso dali od nje odvrniti. Ko je bila zatrta hrvaška škofija v Ninu, oropana je bila tudi slovénška liturgija svoje velike podpore. A še vedno se je držala v velikem delu hrvaške zemlje, ker jo je ljubilo ljudstvo in je bilo tudi precéj duhovnikov glagoljašev, kateri so vkljub temu, da je papež potrdil sklep zbora, i nadalje vršili službo božjo slovénški.

Ali v drugi polovici XI. veka je nastala večja nevarnost. Takrat je rimska stolica odpravljala v Španiji razlike od obče rimske liturgije; prav razumljivo je, da je tudi pri Hrvatih hotela izvesti to, kar v Španiji, posebno, ako se ji je slovénška liturgija opisala kot krivoverska. Takrat so učeni krogi tako malo vedeli o Slovénih in o početku slovénške liturgije, da so Slovéne, zlasti pa Hrvate, zamenjavali z Goti; ker so Goti bili arijanci, zato so tudi Metoda, učitelja teh „Gotov“, t. j. Slovénov, imeli za krivoverca in njegovo uredbo za krivoverno.

Zato se ne čudimo temu, kar nam pripoveduje Tomaž, spletski arhidijakon (umrl l. 1268.) o usodi, ki je zadela glagoliško slovénško bogoslužje za vladanja hrvaškega kralja Krešimira Petra in papežev Nikolaja II. in Aleksandra II. L. 1059. je namreč zboroval pokrajinski cerkveni zbor v Spletu pod predsedstvom papeškega poslanika kardinala Maynarda, kateri je gledé porabe slovénškega jezika v službi božji ponovil sklep spletskega zbora od l. 925. ter odločil: da se odslej nikdo ne drzni službo božjo obhajati v slovénškem jeziku, in da se naj sveti redovi nikomur ne podelé, ki ne zna ali latinski ali grški. Tomaž arhidijakon navaja ta razlog: „Pravili so namreč, da je gotska pismena iznašel neki Metod krivoverec, kateri je mnogo lažnjivega pisal proti nauku katoliške vere v istem slovénškem jeziku, zaradi česar je bil baje po božji sodbi z naglo smrtjo kaznovan.“ (!) Tudi papež Nikolaj II. je ta odlok spletskega zbora potrdil.

Hrvati so nato poskusili še jedno sredstvo, da bi si rešili drago svetinjo. Poslali

so namreč poslanstvo v Rim k sv. očetu Aleksandru II. Ali ni bilo več Metoda niti škofa Gregorija, kateri bi bil apostolski stolici dokazal, kako važna je sveta liturgija za slovénke narode, in kako se ž njo ni najmanje ne ruši jedinstvo cerkve Kristusove. Papež Aleksander II. je potrdil storjeni sklep pod kaznijo izobčenja. Vsled teh naredb so se sedaj vse cerkve v hrvaški Dalmaciji pozaprle, da se tako zares ugasi narodna liturgija, in dosledno se je ustavilo učenje v glagolici. A hrvaški narod, kateri se je že bil privadil domači službi božji, se je upiral temu ravnanju; zato je bilo lahko Ulfu in Cenedi malo pozneje provzročiti velik cerkveni razpor v Dalmaciji. Da ga odstrani ter naredi mir, pošlje papež Aleksander II. kardinala Janeza kot svojega poslanika, kateri skliče zopet v Splet cerkveni zbor l. 1064. Tu so bili sedaj kaznovani oni uporniki z izobčenjem, a slovénka liturgija na novo zabranjena. Vse zaključke spletskega cerkvenega zbora je naposled potrdil tudi papež Gregor VII. (1073—1085), kateri tudi češkemu vojvodi Vratislavu II, na njegovo prošnjo ni dopustil porabe slovénkega jezika v službi božji za celo Češko.

Cerkveni poglavarji dalmatinski so tedaj odpravljali porabo slovénkega jezika v službi božji. Čisto zatrli so ga v večjem delu Hrvaške, a v celi deželi ga niso mogli odpraviti. Dasi so bile hrvaške cerkve pozaprte ter se niso več v njih razlegali glasovi narodnega jezika, vendarle je slovénka liturgija od te dobe nekako životarila, dokler je zopet ni dopustila ona najvišja cerkvena oblast, pod katere okriljem se je bila prvokrat pokazala svetu.¹⁾

Slovénka liturgija obnovljena.

Kralj Krešimir je v onih cerkvenih prepirih pustil cerkvi in narodu vso slobodo v delovanju; zato so pa nekateri Hrvati v kljub vsem prepovedim rabili slovénki jezik v službi božji. A sedaj je prišel čas, da je najvišja cerkvena oblast ta običaj zakonito potrdila.

¹⁾ Mesič 274; Ljubič 31, 112.

Prvi, ki je prosil rimsko stolico, da mu dovoli upotrebljevati v cerkvi slovénki jezik pisma glagoliškega, bil je senjski škof Filip v sredi XIII. veka. Posvečen je bil v Lyonu od papeža Inocenta IV., ki se je bil v Francosko umaknil pred cesarjem Friderikom II. l. 1245. Škof Filip je naznanil leta 1246. papežu, da duhovniki senjske škofije opravljajo službo božjo v slovénkem jeziku „s pismeni Jeroninskimi“, ter ga zaprosil, da s svojo najvišjo oblastjo odobri, kar se je tako tečajem vekov ohranilo. Papež Inocent IV. je uslišal prošnjo z zanimivim in važnim pismom z dné 29. marca leta 1248., pišoč Filipu škofu senjskemu: „V prošnji si nam naznanil, da je v Slovéniji (Sclavonia) posebno pismo, o katerem trde duhovniki iste dežele, da je imajo od sv. Jeronima, ter je upotrebljujejo pri službi božji. Da boš torej njim jednak in da posnemaš navado zemlje, v kateri si škof, zaprosil si od nas dovoljenja, da obhajaš božjo službo po omenjenem pismu. Mi torej, prepričani, da je jezik podvržen stvari in ne stvar jeziku, dovoljujemo ti z veljavo tega pisma, česar si prosil, v onih krajih, kjer se je po običaju ohranilo, kar si opisal, da se le smisel po različnosti pisma ne kazí. Dano v Lyonu 29. marcija leta V.“ — t. j. l. 1248.

Za Filipom senjskim je papeža prosil takega dovoljenja škof na otoku Krku za benediktince v samostanu sv. Nikolaja v Omišlju. Tudi on je dobil od Inocenta IV. dné 26. prosinca 1252. pooblastilo: „da smejo v slovénkih pismenih po obredu rimske cerkve službo božjo obhajati, kakor so oni in njegovi predniki delati bili navajeni.“

Tudi pozneje so rimski papeži potrjevali o raznih prilikah Hrvatom slovénko liturgijo. Tako je n. pr. papež Urban VIII. s pismom (breve) „Ecclesia catholica“ dné 29. maela travna leta 1631. potrdil nov glagoliški misal rimski ter ga dal tiskati „v porabo in korist onih Kristusovih vernikov, cerkvá itd., kjer se je doslej v omenjenem (slovénkem) jeziku služilo.“ Isti papež Urban VIII. je podelil dominikancem v Senju odpustek privilegovanega oltarja vsakokrat, kadar pevajo glagoliško (slovénko) mašo pri oltarju pre-

čiste Device. Papež Inocent X. je nadalje s pismom dné 22. svečana l. 1648. odobril glagoliški brevijar, in isto tako papež Inocent XI. l. 1688. brevijar v „slovénskem jeziku“.

Modri papež Benedikt XIV. je v pismu „Ex pastoralis munere“ dné 25. vel. srpana l. 1754. „zvestemu in pobožnemu narodu ilirskemu“ potrdil vse, kar so bili prejšnji papeži dovolili o porabi slovénke liturgije, „kakor jo je skozi več prešlih vekov ilirsko duhovništvo verno ohranilo“. A ker je zvedel Benedikt XIV., da so nekateri narodni duhovniki smelo včasih vlagali kako besedo, ter nekaj pri sv. maši izgovarjali v ljudskem jeziku, ukazal je v istem pismu hrvaškemu škofom: da kakor so „rimski papeži budno in marljivo skrbeli, da v službi božji vsak narod pobožno čuva svoje zakonito uvedene obrede in ohranja istega jezika jednakost“, tako naj tudi škofi „zabranjujejo, da se stari

jezik z domačimi izrazi ne izpreminja in ne popušča, ter naj se z vso močjo trudijo, da napake, tekem časa nastale, iztrebijo“.

Na to naredbo papeža Benedikta XIV. se sklicuje tudi rimska „Congregatio de propaganda fide“ z odlokom dné 29. kim. l. 1804. namenjenim vsem škofijam, kjer je vladala slovénka liturgija. Opozorila je hrvaške škofove, „da so nekateri duhovniki ‚di rito slavo‘ začeli zanemarjati glagolico, ukazala jim, da naj pazijo, da se ohrani jeden običaj, kateri je bil tako koristen za katoliško vero, ker krive vere XVI. veka niso prodrle v isto stran“, in zapovedala: „da naj delajo po svoji skrbnosti za ohranitev obreda slovénko-latinskega . . . da se ohrani in obdrži na čast naroda in v korist naše sv. vere.“¹⁾

(Dalje.)

¹⁾ Mesić 300; Ljubić 32, 42; Slov. Svet 1892, str. 11, 36, 77.

Sežiganje mrličev.

(Spisal dr. Fr. L.)

Kratki in preprosti sestavek na 575. str. našega lista je vzbudil v „Slov. Narodu“ oster in zadirljiv odgovor. Kopa psovk in grdenja, ki leti na naš list, nam ni napravila nikakega nemira; razkladanje, katero nam podaje, ni premenilo našega nazora, ampak nam je le še jasneje pokazalo, od kod izhaja teženje po sežiganju.

Naš dotični sestavek ni bil noben odgovor na kak spis in se ni oziral na dotičnega pisatelja, ker gledamo na stvar in njeno vrednost, ne na osebe. O sežiganju je pisal naš list v obče, ne o sežiganju v modernih pečéh. Sežiganje trupel se dá urediti še fineje, kakor je urejeno v sežigalnicah, ako bi se porabila vsa tehnična sredstva; to vemo vsi nasprotniki sežiganja. A tukaj se ne gre za to, kako se dá sežiganje lepo in snažno prirediti, ampak za to, kaj je sežiganje kot dejanje samo na sebi. Sežiganje poštujemo kot

navado nekaterih narodov v primeri z drugo navado, namreč s pokopavanjem; poštujemo zlasti kot pomoček, s katerim hočejo nekateri polagoma potlačiti krščanskega duha. Na tem stališču gledé sežiganja stoji tudi uredništvo našega lista, zato ne more preklicati onih razlogov, ampak jih hoče podpreti ob kratkem, kolikor treba, da bo stvar vsakomur razvidna. Idimo kar po vrsti omenjenega spiska v našem listu!

Malenkosten se nam zdi oni, kdor pri nas deluje za sežiganje; zakaj s takim delovanjem ne bi narodu nič pomagal, čeprav bi se sežiganje uvedlo, pač pa mu mnogo škodil zaradi nepotrebnega razpora, prepira, sovraštva; škodil bi mu, ker bega narod in mu krati krščansko vero. Ali nimamo drugih potreb, kakor sežiganje trupel? Dandanes, ko bijemo trd boj za obstanek, hočete še s to stvarjo narod razdvajati! Ako

Slovénska liturgija pri Južnih Slovénih.

(Povestne črtice. — Poleg *M. Mesića, S. Ljubića* i. dr. sestavil *Andrej Fékonja*.)

(Dalje.)

Razne zgođe in nezgođe.

Odkar je bil papež Inocent IV. zopet potrdil porabo slovénskega jezika v službi božji, razprostranila se je slovénška liturgija skoro po vseh s Hrvati nastanjenih pokrajinah, kakor nam dokazuje množina glagoliških spominikov o slovénskem bogoslužju. Glagoliške župnije so bile v Hrvaškem Primorju in Vojniški Krajini, vsi današnji Dalmaciji z vsemi otoki Jadranskega morja, skoro v vsi Istri in velikem delu provincialne Hrvaške, nekatere župnije so segale tudi prek njenih granic tje do Požege in do Djakova v Slavoniji. Pa tudi v Bosni, Arbaniji in v drugih tamošnjih stranéh, kjer so bivali ljudje katoliškega veroizpovedanja, obhajala se je služba božja v slovénskem jeziku po rimskem obredu. Celó med Slovence se je razširilo glagoliško-slovénsko bogoslužje, zlasti med primorske, pa tudi kranjske, kakor bomo še pozneje slišali.

Vendar se ni v onih straneh slovénška liturgija nikdar rabila sama; poleg nje, a mestoma tudi nad njo, je stala latinska liturgija. Prevladovala je slovénščina v Istri, počenši od reke Raše, v hrvaškem Primorju, v Vojniški Krajini, v Dalmaciji do reke Krke, in na bližnjih otokih. A središče glagolice je bil vedno Senj. — Toda slovénška liturgija ni bila vedno tako razširjena. Tudi sedaj je imela mnogo protivnikov. Razven Nemcev, Madjarjev in Italijanov so ji bili neprijatelji tudi cerkveni vladarji. Tako je puljski škof Klavdij Sozomen hotel glagolico odpraviti v isterskem mestu Reki leta 1593.; in oglejski patrijarh Francesco Barbaro je na škofovskem zboru v Vidmu l. 1596. izrekel željo, da se v škofijah njemu podrejenih namestu slovénskega jezika uvede jezik latinski. Pa tudi šibeniški škof Vincencij Arigoni je silil duhovnike glagoljaše,

da se učé latinščine (ok. l. 1623.), in senjski škof Peter Mariani (ok. l. 1654.) je javno napadal slovénsko bogoslužje ter branil pevati mašo v slovénskem jeziku; a oba je Rim zavrnil.¹⁾

Taki in slični poskusi ne bi bili mnogo škodili slovénski liturgiji, ako bi jo bilo slovénsko duhovništvo dostojno zastopalo. Ali duhovščina je bila takrat tako zanemarena, da ne samo ni iskala višjega naobrazjenja v jeziku omikancev, kateri je bil tedaj na zapadu latinski, nego se je tudi malo trudila, da točneje spozna slovénski bogoslužni jezik. Zato ni mogla čuvati izročene svetinje, slovénške liturgije.

Nekateri vrhovni pastirji so se vrlo trudili, da si vzgojé naobrazeno in cerkvenemu slovénskemu jeziku večšo duhovščino. Zato so ukazovali, da se bodoči duhovniki marljivo učé tega jezika, ter so v ta namen osnovali posebne učilne. Tako so delali: spletska nadškofa Sforza Ponzoni l. 1620. in Stefan Kosmi l. 1688., zaderski nadškof Vinko Zmajević l. 1729., in spletski škof Ljubimir Bizza blizu Omiša leta 1750. Zanimivo je slišati, kako je cerkveni zbor v Spletu tedaj, l. 1688., sodil o slovénski liturgiji in o bogoslužnem jeziku slovénskem. Pravi namreč: „Ker je med tridesetimi stranskimi župnijami te škofije samo osem župnij latinskega obreda, ostale pa so ilirskega (kajti po lastni in prekrasni svete matere cerkve povlastici se vrši v ilirskem jeziku služba božja), zato se mora zeló paziti, da se istega jezika dobro naučé in učé. Kleriki (semeniščniki) morajo znati azbukvidar (abecednik); poučujejo naj jih sposobni duhovniki, kateri naj zlasti za to skrbé, da ilirsko pismo, v katerem sta spisana misal in brevijar, točno znajo; drugače naj vedó,

¹⁾ Mesić 388; Ljubić II. 335, 348.

da se k sv. redom ne bodo pustili, ker se pri Ilirih istotako vpoštevata ilirski pismeni jezik, kakor pri nas latinski.“ Važna je tudi prisega kanonikov senjske škofije od l. 1703., ki se glasi: „Jaz I. I. obetam, obljubljam in prisegam . . ., da bom osebno upravljal isti kanonikat, glagolice se vsaj v pol letu naučil, da bom v koru tudi pri službi ali brevijarju v ilirskem jeziku, pri jutrnica in popoldanjih urah, in bom njegova prava in svoboščine po moči branil.“ Tudi cesar Ferdinand II. je posredoval pri papeški stolici za boljše poučevanje duhovnikov glagoljašev, ter poklonil rimski propagandi (zboru kardinalov za razširjanje vere) v Benetkah kupljena glagoliška pismena ok. leta 1620.; a papež Benedikt XIV. je odredil leta 1742., da se v Urbanovem kolegiju (velikem semenišču za misijonarje) v Rimu utemelji stolica za cerkveni slovénki jezik.

Ali niti ti koraki niso obrodili zaželjenega sadu, ker so ostali še vedno nasprotniki, kateri niso v njej videli onega pospešila za duhovno življenje narodov slovénkih, zaradi katerega sta jo bila slovénka apostola uredila in so jo sv. očetje papeži odobrili. Še početkom XIX. veka je osorski škof Franc. Pet. Rakamarić na lošinjskih otokih odpravil slovénko službo božjo in ukazal latinsko leta 1802.; v Zadru pak je nadškof Josip Fr. Novak, rodom Čeh, leta 1829. zatrl slovénko semenišče, kakor je tudi že preje propalo semenišče pri Omišu itd.¹⁾ Zato je jela propadati i glagolica in v slovénko liturgijo so se vrinile še cerkvenim določilom protivne navade. Duhovniki namreč nevešči slovénkemu jeziku in pismu so prepisali z latinico vse ono, kar se na glas čita ali peva pri sv. maši ali službi božji, ali pa so uvažali v službo božjo živi hrvaški jezik. Pomankovalo je pač tudi slovénkih misalov glagoliških, a ono, kar se je nahajalo, bilo je jako težavno čitati, ker je bil tisek nejasen in zapleten. Tudi razlika med jezikom slovénkim in hrvaškim, posebno onim, ki je navaden v Primorju in po otokih, ni ravno

velika. Tako se je uvažal v službi božji in tudi v sv. maši navadni hrvaški jezik, tako zvan „ščavet“ (skiavet, ital. schiavetto), kar je pa že papež Benedikt XIV. grajal, kakor smo slišali.

Kako je bilo s slovénko glagoliško liturgijo v prvi četrtini tega veka, nam je podal nekaj črtic naš dr. Jak. Zupan s svojega „glagoliškega potovanja“ l. 1817.—1819., opisujoč „Osem glagolitskih samostanov v ilirski kraljevini“. Govoreč o duhovnikih glagoljaših, o katerih razlaga, da se zovejo tako od „glagoliti“, t. j. govoriti, ker v svojem domačem govoru smejo vršiti službo božjo, pravi: „Vendar so ti glagoljaši za zapadnimi Evropejci tako zaostali v naobrazbi, da po italijanskih in madjarskih akademijah polatinčeni se sramujejo biti glagoliti-glagoljaši, in da duhovske molitve in liturgijo tu in tam vrše sicer slovénki, vendar ne več v težki glagolici, nego po knjigah v latinico prepisanih . . . Kar se ima v liturgiji pevati in glasno čitati, to se slovénkemu narodu slovénki peva in čita; druge molitve pop lahko čita slovénki ali latinski; toliko slobodo uživajo glagoliti!“

Največjo hvalo zaslužijo v tem, da vrše Ilirom to narodno, iz Rima pospeševano liturgijo redovniki sv. Frančiška ali franjevci. Po primorskem poglavarstvu nahaja se še osem glagoliških samostanov, kateri so v abecednem redu: Dubašnica, na otoku Krku, prav pri morju nasproti Reki; Glavotok, med Krko in Poresino; Kèrk, veliki grad in stolnica biskupova, ima dva samostana, glagoliški moški in neki ženski; Kosje Iono, na majhnem otoku, med mestom Krkom pa Kanajtom; Martinščica, na otoku Cresu, med Ljubenicom in Osorom; Naresina, Narečina, na Lošinju; Porezina, Faresina, na gornjem Cresu, proti Istri; Vir, malo korakov to stran Osora. Knjižnic v njih nisem našel nobenih. ‚Služebnik‘ (misal), ‚Časlovec‘ (breviar), ‚Trebnič‘ (ritual), ‚Ispravnik za ispovidnici‘, ‚Molitvy‘ Juraniča so njihova navadna glagoliška književnost.“¹⁾

¹⁾ Ljubić I. 47, II. 343; Mesic 388.

¹⁾ Prim. Jezičnik XV. 21.

Sedan je stanje.

V najnovejši dobi je rimska stolica natančneje določila rabo cerkvene slovenščine.¹⁾

Leta 1886. se je v Črni gori ustanovila nadškofija barska za ondotne katoličane, ki so ponajveč srbske narodnosti, tudi s slovénško liturgijo, in dotični semeniščniki se odgojujejo v Rimu. V Rimu služi se tudi še včasih v ustavu sv. Jerolima glagoliški.

Congregatio s. Rituum je ukazala l. 1892.: 1. Staroslovénski jezik sme se rabiti pri bogoslužnih opravilih povsodi, kjer je bil dosedaj zakonito v porabi. 2. Pri sv. maši ne sme se latinski jezik zamenjati s slovénskim; vendar je dopuščeno, da se tam, kjer je poslednji prišel v rabo, epistola in evangelij, ki se pevata latinski, prečitata tudi v slovénskem jeziku. 3. Ako ima svečenik pravico, pri sv. maši rabiti slovénski jezik, mora, ako opravlja bogoslužje v cerkvah, kjer je

¹⁾ Kako je bilo še l. 1863., razvidimo iz sledečega poročila Matije Majarja:

„Na vaše pitanje, koliko žup je v Dalmaciji i v Istri i na otokih, kjer se služi služba božja po rimskem obredu a v jeziku slovénskem, — je težko odgovoriti točno. Neki župnik služi službo božjo po latinsku ondi, kjer so vedno služili po slovensku; neki mašuje pol tako a pol onako; a neki zapeva: „Pomolimo se!“ pak peva molitev latinsku, a završi jo: „Gospodom našim Isusom Hristom sinom Tvojim, koji s Tobom živi i kraljuje po sve véke vékov“ (namesto: iže s toboju živet i carstvujet v véki vék)! Ima jih, koji vrše latinski ono, kar se govori moléc (secreta), a glagoljski ono, kar se govori na glas; a nekim služi sedanji jezik namesto staroslovénškega.

Tako vam ne morem povedati točno, kje se služi služba božja po slovénsku. Morem vam pa povedati, kje se sme služiti po slovénsku, namreč: po Dalmaciji, po Istri, po dalmatinskih in karnerskih otokih in po vsej biskupiji senjski, po otoku Krku razven mesta Krka. Vélka sv. maša se služi po slovénsku, a tiho mašo čitajo neki po latinsku, neki po slovénsku. A v teh krajih moremo (smemo) tudi pred ljudstvom italijanskim po slovénsku sv. mašo čitati in pevati. Tako mašujejo franciskani v Zadru in drugih krajih.

V semeniščih zaderskem, senjskem in djakovskem učé se sicer bogoslovci staroslovénškega jezika, a maševati po slovénsku se nikjer ne učé; tega se morejo sami naučiti, ako kdo hoče. Tako je to od nekoliko let. Jaz poznam mnogo duhovnikov, ki so preje samo latinski maševali, sedaj pa mašujejo po slovénsku, neki samo o praznikih veliko mašo, a neki tudi tiho mašo. — Ljudstvo želi službo božjo v slovénskem jeziku, in duhovniki, ki tega ne znajo, pomagajo si kakor morejo in tudi kakor hočejo.“ (Ciril in Metod 1863, 1885.)

v porabi latinski jezik, rabiti tega, in obratno mora svečenik, ako opravlja bogoslužje v cerkvah, kjer se rabi slovénski jezik, maševati v tem in ne v latinskem.¹⁾

Bivši senjsko-modruški škof dr. Juraj Posilović je priskrbel novo izdajo rimskega misala s slovénskim jezikom in pismom glagoliškim.²⁾

Čisto jasno in odločno pa je rabo slovénškega jezika določil sv. zbor za obrede v pismu do nadškofov, škofov itd. provincij goriške, zadrške in zagrebške z dné 8. velikega srpana l. 1898. V tem važnem pismu je določeno v 14 točkah zlasti sledeče: Raba staroslovénškega jezika v bogočastju je stvarni privilegij, navezan na določene cerkve, nikakor pa ne osebni privilegij nekaterih svečnikov. One cerkve so deležne tega privilegija, katere morejo dokazati, da ga uživajo že trideset let. Javna in slovesna služba božja v njih mora biti le slovenska. Tudi kar ljudstvo pri slovesni božji službi poje ali odgovarja, sme biti le staroslovensko. Kar velja za misal, velja tudi za obrednik. Škofje naj v svojih semeniščih skrbno pospešujejo učenje latinščine in staroslovénščine, pred delitvijo mašniškega reda naj znamenjujejo klerike, ki se odločijo za latinske in staroslovenske cerkve, prepričavši se prej o njih volji in zmožnosti. Pri oznanjevanju božje besede in drugih opravilih bogačastja, ki niso strogo liturgijska, se dovoljuje raba živega slovénškega jezika.

S tem odlokem je potrjena slovenska liturgija in ji je hkrati določena meja in obseg.

(Dalje.)

¹⁾ Slov. Svet. 1895, str. 19.

²⁾ V dotični svoji poslanici d. 25. ož. 1894. velj: „Ovaj dakle slovenski misal uvodimo u naše dieceze Senjsku i Modrušku kano jedini zakoniti misal za službu božju slovenskim jezikom, bila ova svečana, ili samo pjevana, ili tiha; i nalažemo svima svečenicom naših dieceza, da ga naročito za svečanu, ili pjevanu svetu misu — u mjesto dosadanjega ščaveta s običnim hrvatskim jezikom, spojena s latinskim misalom — čim se može prije, uporabu stave. Pošto ovo podpuno, u svih stranah, izvedeno bude, zabranjenom se izjavlja poraba ščaveta, ili običnoga hrvatskoga jezika u sv. misi, kano i miešanje latinskoga jezika bilo s hrvatskim ili staroslovenskim u istoj misi. Misa gledé jezika ima biti čitava ili slovenska, ili latinska.“

Savinji . . .

Teci mi, Savinja bodra,
O Savinja temnomodra!
Glasno šepetaj mi z vali
Ob slovenski tu obali!

„Oj, naj mi pozdravi brate,
Rodne brate in Hrvate,
In pozdravi mnogo selo,
Na Posavju — mesto belo!“

Šúmi reka bistrotoka,
O planinka modroóka,
In ko dojdeš mi do Save,
Čuj, — narôči ji pozdrave:

Šúmi, reka bistrotoka,
O Savinja modroóka,
In pozdrave te sporôčaj —
Savi zlivaj je v narôčaj! —

Posavska.

Pod smreko.

Tam ob plotu koncem vrta
Dviga se mi smreka v zrak;
Klopica kraj nje je zbita —
Kraj je ta nad vse mi drag.

Sanjala sem v njeni sencu
Marsikak že sladek sen;
Marsiktera zlata ura,
Bila večnosti je plen. —

Kadar gnjev se v dušo vseli,
Tare mi srcé bridkost,
Solza vroča pere lice —
Tu se vrne mi srčnost.

Ko razjočem tu skrivaj se,
Da ne vidi me nihče:
Bol tako prebijem vsako,
Potrpim trpljenje vse.

Zdi se mi, da z mano tóži,
Da umé me bolj ko svet,
Plače z mano, me miluje:
To pa razvedri me spet.

Mira.

Slovénska liturgija pri Južnih Slovénih.

(Povestne črtice. — Poleg *M. Mesića*, *S. Ljubića* i. dr. sestavil *Andrej Fékonja*.)

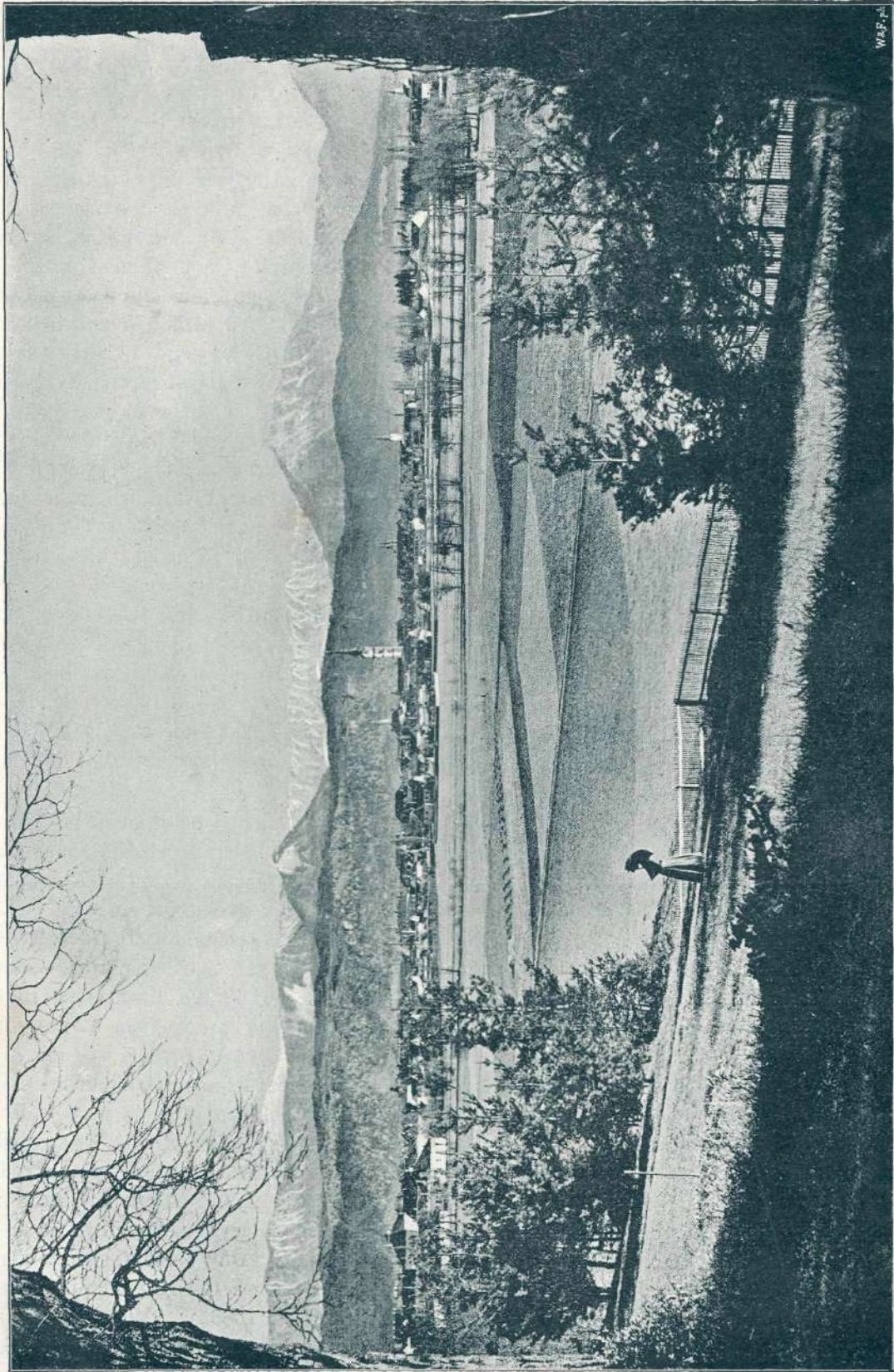
(Dalje.)

Knjige liturgijske.

Z glagolico pisane bogoslužne knjige za Hrvate hrani še sedaj več starih spominikov iz XIV. in XV. veka. Omenja se sicer neki glagoliški Psaltir, ki ga je bil l. 1222. pop Nikola z Raba prepisal iz drugega, napisanega že takoj po Metodovi smrti, po naročilu solinskega škofa Teodora (880—890); ali od srede XVII. sém se za ta rokopis več ne zná. Najstarejši rokopisni glagoliški misal pa je oni, ki ga je knez Novak, dvornik pri ogerskem kralju Ludoviku, prepisal leta 1368.; a najstarejši glagoliški brevijar je oni, ki ga je prepisal dijakon Kirin v Senju l. 1359. Oba sta bila zatem še večkrat prepisana, n. pr. misal pr. l. 1387, 1402., 1441.,

1456., 1463., in brevijar pr. l. 1387., po 1389, pr. 1412., 1444. i. dr., kolikor nam je rokopisov znanih.

Ko so izumili knjigotiskarstvo (1460), počeli so takoj tudi Hrvati tiskati svoje liturgijske knjige. Izdajali so jih najpreje zasebniki. Prvi glagoliški misal je bil tiskan v Benetkah l. 1483. in brevijar l. 1492.; a kdo ga je ukazal tiskati, ni znano. Ne dolgo zatem so bile tiskane cerkvene knjige v Senju pod vodstvom ondotnega škofijskega vikarja Silvestra Bedričića, kateri je pozval k sebi v ta namen iz Benetk tiskarja domačina Gregorja Senjanina. Ta je torej tiskal tu zopet misal l. 1494., in z naslovom „Misal hrvaciki“ l. 1507., ter še tri druge knjige, med njimi

For. Al. Beer.

Celovec.

ritual z naslovom „Naručnik plebanušev“ l. 1507. Tudi na Reki, kamor se je pozneje ali preselil tiskar Gregor iz Senja, ali pa so bila tje prenesena njegova pismena, izšel je „Misal hrvacki“ troškom modruškega škofa Šimuna Kožičića l. 1531. In zatem sta bila tiskana zopet misal in glagoliški brevijar v trdnjavi Sv. Vita po skrbi senjskega škofa Joana VI. de Domenis ok. l. 1540. Poleg teh pa so bile zopet tiskane liturgijske knjige glagoliške v Benetkah; tako misal po skrbi fra Pavla od Modruše l. 1528., in brevijar trdom Nikole Brozića, župnika v Omišlju l. 1561.; pa še večkrat i ta i oni, n. pr. leta 1509., 1528., 1531., 1631., 1706., 1741.

Rimska stolica se je v XVI. veku še bolj zanimala za slovénke bogoslužne knjige. K temu jo je nagnilo več razlogov. Cerkevni zbori so se potegovali za slovénščino, na primer akvilejski l. 1596. je sklenil, da naj škofi skrbé, da „ilirski“ brevijar in misal učeni in pobožni možje, istemu jeziku večši, pregledajo in izpravijo; protestantske biblijske in druge cerkvene knjige v hrvaškem prevodu in glagoliškem tisku so se širile; potrebne so bile knjige narodu za cerkveno porabo; hrvaške občine so se nagibale k iztočni cerkvi, katera je med tem v izobilju dobivala narodne cerkvene knjige iz Rusije: vse to je vspodbudilo naposled rimsko stolico, oziroma rimsko propagando, da je po tridenškem zboru (1545—1563) sama prevzela velevažni posel izdavanja slovénkih liturgijskih knjig. Senjski škof Ivan Agalić je sicer l. 1624. v zboru svojih duhovnikov odredil, da se natisneta glagoliški misal in brevijar ter je ta posel poveril veččaku o. Franju Glaviniću Istranu (kateri si je nato izprosil od cesarja Ferdinanda II., da se mu za to porabo dađó pismena, katera so se baje tedaj hranila v graški trdnjavi še od časa Ant. Dalmatina in Step. Konsula, znanih protestantskih pisateljev slovénkih). Ali po nagovarjanju šibeniškega kanonika Ivana Tomka Marnavića (ki je bival ponajveč v Rimu), so se ta glagoliška pismena prenesla v Rim; in od tedaj so tiskali cerkvene knjige slovénke v Rimu.

Na stolici sv. Petra je sedel tedaj papež Urban VIII., velik prijatelj Jugoslovénov v obče, a posebej „Ilirskega zavoda sv. Jeronima“. Papež Urban postavi Rafaela Levakovića, ki je bil rodóm Hrvat iz Jastrebarskega, redovnik frančiškan in ud rimske propagande, za reformatorja cerkvenih knjig jezika ilirskega; in po Levakovićevem trdu je sedaj ugledal beli dan misal, katerega jezik je popravil po mnogih misalih, zbranih nalogom papeža po Dalmaciji, pod naslovom: „Missal Rimskij va jezik slovenskij sozdan povelieniem P. G. N. papy Urbana Osmago. Peč. v Rimě izdivenim Propagandy.“ 1631. 4°. dva dela. Ko se je Levaković nekoliko let zatem pripravljaj, da izdá brevijar, pomagal mu je Rus Metodij Terlecki, škof helmski, ki je tedaj bival v Rimu zaradi zjedinenja Malorusov s katoliško cerkvijo. Terlecki je trdil, da je jezik v ruskih cerkvenih knjigah pravi jezik sv. Metoda; slovénščine ne večši kardinali mu tega niso verjeli, a brevijar se je po ruščini „popravil“ in tiskal z naslovom: „Časoslov Rimskij slavinskim jazykom povelieniem S. G. N. Innokentia papy X. vydan“ 1648. Levakovića pa je papež za nagrado imenoval bolgarskim nadškofom v Ohridi.

Pa Levakovićevo delo se je uvajalo v Hrvatih z velikim trdom. Zakaj našlo se je več zdravega razuma pri preprostih glagoljših, nego-li v glavah učenih pisateljev; in morali so glagoljaše pomirjati, trdeč, da je ta jezik zares prava staroslovénščina. — Kako potrebne so bile knjige liturgijske, razvidi se iz tega, da je propaganda Levakovićeve misal zopet izdala že l. 1648. v Rimu, in da so čez štirideset let zopet dalmatinski škofje opozarjali rimsko stolico, da nimajo dovolj cerkvenih knjig. Novo izdavanje glagoliških knjig so poverili sedaj Ivanu Pastriću, rodóm iz Spleta, učitelju bogoslovja in opatu rimskemu. Ž njegovim trdom je bil sedaj na novo tiskan „Časoslov Rimskij slavinskim jazykom povelieniem S. G. N. Innokentija papy XI, vidan“, v Rimu 1688., a „Missal Rimskij na jezik slovenskij sazdan povelieniem P. G. N. pape Urbana Osmago“, v Rimu 1706. 4°

868 str.; a oba v Levakovičevem jeziku. Pastroić je namreč, slabo poznavajoč glagolico, vse prejšnje pogreške Terleckega pustil, a uvedel še ne malo novih.

Ker se je v XVIII. veku kakor i preje še vedno čutil nedostatek cerkvenih glagoliških knjig, zato je sedaj Vinko Zmajević, za narodno knjigo jako zaslužni nadškof zaderski, zaprosil pri papeški stolici, da se omenjene knjige na novo tiskajo. Za njegovega škofovanja je dobil veleučeni Matija Karaman, duhovnik spletske škofije, kateri je od l. 1732. bival v Rusiji, posebno v Moskvi kot apostolski misijonar, nalog, da uredi novo izdanje glagoliškega misala in breviarja. In res pride na svetlo najpreje: „Missal Rimsky slavenskim jazikom povelieniem P. G. N. Urbana Osmago izdan“, v Rimu 1741. 4°, 666 str. Ali Karaman je presešel Levakovića in Pastroića v tem, da je poleg rusizmov uvel še tudi ruski naglasek, tako da ga hrvaški duhovniki niso radi sprejeli, a učenjaki so ga tedaj in pozneje ostro obsodili in grajali. Karaman je postal po smrti Zmajevićevi zaradi svojih zaslug zaderski nadškof (1745). „Časoslov Rimskij slavenskim jazikom povelieniem P. G. N. papi Pia šestago izdan“, v Rimu 1791, izšel je šele dvajset let po njegovi smrti po prizadevanju Ivana Petra Gocinića (Galzigna), škofa rabskega, kateri mu je dodal „Čini svjatih . . . v nekih městěh“ 1791. Med tem je dal koperski škof Camuzzi tiskati breviar v Rimu po 1774, in Anton Juranić s Krka: „Misse za umrvše“ v Rimu 1767 in „Molitvy prežde i poslie missu glagolimija“ v Venetiji 1765; a že preje še „Ispravnik za jerei“ (directorium pro sacerdotibus), ki ga je v glagolico prepisal R. Levaković v Rimu l. 1635.

Od konca XVIII. veka pa je povsem prenehalo tiskanje glagoliških liturgijskih knjig v Rimu in je počivalo celo stoletje do naših dnij. Sveti oče papež Leon XIII. pa je sedaj poklonil Hrvatom lep dar: „Rimski Misal, slavenskim jezikom, Presv. G. N. Urbana Papi VIII. poveljenjem izdan. V Rimu. 1893“, v novem izdanju, kateri je po nalogu svete Stolice uredil Dragutin Parčić, kanonik sv. Je-

ronima v Rimu, v oni obliki, v onem popravljenem jeziku in pismu, kakor je bil dan in potrjen nekdanj panonskim Slovénom.

O. Bernardin Splietčanin je izdal „Sčavet. Epistole i evangelja“ v Benetkah l. 1495. z gotiškimi pismeni in posebnim pravopisom. Na novo ga je izdal Benko Zboravčić v Benetkah l. 1543. in 1586.

Na novo so „Pištote i evangelja“ tolmačili in na svetlo dajali: Ivan Bandulović v Benetkah 1613, kjer se je ista knjiga tiskala do l. 1773. devetkrat; Bartuo Kašić, jezuit, v Rimu 1641; Nikola Kesić v Budimu pred 1739 in 1740; Imro Pavić v Budimu 1764 in še 1808; Peter Knežević (Bandulovićeve) v Benetkah 1773, a v Dubrovniku 1784, tudi v Rimu b. l.; Grgur Lazar: „Vandjelja i knjige apostolske“, v Dubrovniku 1784; Marian Lanosović „Evangelistar“ v Budimu 1794 (a mnogo ‚slovénskimi‘ načinom). „Evangelja in epistole“, v Šopronu 1806. „Epistole i evangelja priko svega lita po redu missala rimskoga skupno molitvami i blagoslovmi u jezik slovinski princešena“, u Rici (Reki) 1824. Tu se nahaja vse, kar duhovnik pri maši na glas peva, a brez onega, kar se tiho čita; ta sčavet je odobril Ivan Ješić, škof senjski. L. 1640. v Rimu izdani „Ritual Rimski, stomačen slovinski po Bartholomeu Kašiću“ je bil na novo izdan v Benetkah l. 1827.)

Slovénka liturgija pri Slovincih.

Kakor nam priča povest, delovala sta sv. Ciril in Metod med Slovinci neposredno le v iztočni strani, v Panoniji. Vendar njuno delo ni bilo brez dobrega vpliva tudi na zapadu, v Karantaniji in v južnem delu naše dežele, v Primorju, zlasti v soseščini Hrvatov. Sicer „kako se je v naši ožji domovini širilo in zopet izgubljalo delo sv. Cirila in Metoda gledé na obredni jezik, je še malo znano . . . Resnici ne škodi nobena stvar bolj nego jalove podmene, katerim je srce oče, domišljija pa mati. To pa smemo pač z gotovostjo sklepati, da je imela svoj čas tudi kranjska dežela svoje glagoljaše.“ (J. Sovran.

¹⁾ Šafařík I., II., Ljubíć 37 sl.

„Dom in svet“ 1896, 608, 640.) Dognano je sedaj, da so tudi Slovenci poznali Cirilovo pismo in slišali veličja božja v svojem jeziku, kakor ga je bil dopustil papež Hadrijan II. in zopet odobril papež Janez VIII.

Gotovo ni brez pomena za našo stvar že to, da so ljubljanski in kranjski meščani koncem XV. veka (1495) ustanovili v daljnem Achenu beneficij ss. Cirila in Metoda, zakaj kaže nam, kako živ je bil v naših rojakih tedaj še spomin svetih verovestnikov. Odgovorimo torej še na vprašanje: Káko usodo je imela slovénška liturgija v Slovencih?

Glagolica v pismu.

Da je bila glagolica res nekdanj znana med jugozapadnimi Slovenci, o tem nam sve-doči več stvari še dandanašnji. Tako je n. pr. v Trstu sredi starega mesta na ‚Casa Conti‘ še sedaj na kamenu med latinskim napisom več glagoliških pismen; v Dornbergu blizu Gorice je na zvoniku glagoliški napis z letnico: „Jurij Popa MDLXXIII.“; v Krnu nad Tolminom je na Rutarjevi hiši vrezano glagoliško slovo *I*, kar je posestnik sam prav tolmačil v število 50; v Vinici pri Metliki je na nekdanji kapeli sv. Nikolaja, sedaj pivnici, v kamen vrezan glagoliški napis.¹⁾

V Istri so že l. 1275. opisali meje oglejskih in goriških posestev v treh jezikih, v latinskem, nemškem in slovenskem z glagolico; v Škednju pri Trstu se je ohranil glagoliški zapisnik, takozvani urbarij od l. 1583. do 1680.; a v bližnji župniji Dolini blizu Trsta se v župni knjižnici hranijo glagoliški zapisniki, ‚kvadirne‘ ali ‚legištri‘, od l. 1605. do 1610. „Ti zapisniki so nam v dokaz, kako so ta čas čislali naši praočetje svoj jezik, in kako marljivo ga rabili duhovniki v cerkvenih opravilih in morebiti tudi v navadnem življenju.“²⁾

L. 1560. so Jugoslovéni za svoje rojake napravili v Nemčiji glagoliška in l. 1561. cirilska pismena za tisek; in knjige, ki so jih tedaj slovénški pisali Trubar, Jurij Dal-

matin, Bohorič i. dr., prepisavala sta zlasti Anton Dalmatin in Stepan Konsul Istrijan na hrvatski in srbski jezik. Konsul je bil s Trubarjevim ‚Novim testamentom‘, ki ga je prepisal v glagolico, že l. 1559. v Metliki, kjer se je posvetoval z nekaterimi možmi, ki so ga hvalili, da bo to pismo umevno in koristno Slovénom od Jadre do Carigrada; in Ant. Dalmatin je šel l. 1561. iz Ljubljane v Nemčijo. „Da so tedaj tako na lahko občevali med seboj bodisi v pismu nemškem ali latinskem, glagoliškem ali cirilskem tudi v naši domovini, to je že dokaj velike pomembe.“¹⁾

Seb. Krelj v „Postilli“ (1567) omenja „Dolence, Istriane, Vipavce etc.“ in veli, da „so edni navajeni na to staro slovensko, hervatsko (t. j. glagoliško) ter ćurilsko pismo“; pa želi, „da bi to isto, zlasti ćurilsko lepo pismo mogli spet v ljudi pèrpraviti. Kadar pak nei dobro mogoche, za vbužtva stran, za volio turske sille . . . smo tako začeli največ zlatinskimi puhstabi pisati inu drukati“. In Bohorič („Arcticae Horulae“ 1584) pravi, da je to svojo slovnico spisal „z latinskimi ćrkami, kajti raba one stare pismenosti, cirilske in glagoliške, je v ljubi naši Kranjski malo da ne propala, skoro izginila.“ Glagolico in cirilico razlaga tako, da se vidi, da je dobro poznal obe.

Z glagolico sta pisala kranjska velikaša Herbert Auersperg-Turjaški († 1575) in Jurij Siegersdorfer še tedaj, „ko je uvajal Trubar Slovincem novo pisavo“; njuna dopisa, shranjena v ljubljanskem Rudolfišču, priobčila so „Izvestja muzejskega društva“ l. 1893. na platnicah. — Istina je torej, kar je trdil Linhart („Versuch einer Geschichte von Krain“ 1791. II. 357), da so Kranjci pisali svoj jezik glagoliški še v XVI. stol., pa da se glagoliški rokopisi še tu in tam nahajajo v Kranjski. In Vodnik („Lubl. Nov.“ 1798) pravi: „Kranjci z latinskimi ćerkami pišemo . . . Popred so Kranjci z glagolitskem ćerkami pisali, kakoršne imajo še današnji dan korarji v Bakri, Senju inu v Dalmaciji . . . Kranjci

¹⁾ Lj. Zvon V. 690; II. 117.

²⁾ Zg. Danica 1867, 23.

¹⁾ J. Marn: Jezičnik XXVI. 62.

so pisali po glagolitsko notri do šestnajstega stoletja.“¹⁾

¹⁾ Linhart l. c. celó trdi, da je bila v Ljubljani glagoliška knjigotiskarna; in isto tako Vodnik „L. Novice“ 1797, 62.

A „po vsem tem je verjetno (sklepa Josip Marn), da se je i naš jezik — novoslovenščina — pisal kedaj glagoliški in cirilski ter da se je staroslovenščini na zahodu med Slovenci godilo skoro ravno tako, kakor med Hrvati, Srbi, Bolgari, Rusi in tudi med Čehi.“

(Dalje.)

Socijalni pomenki.

(Piše dr. Ivan Ev. Krek.)

(Dalje.)

Materijališko načelo med izobraženci in revolucijski duh med meščanstvom sta pa imela kmalu še tretjega tovariša — v socijalskem in komuniškem gibanju med delavci. Veliki obrt se je splošno sicer na Nemškem mnogo kasneje razvil, nego na Francoskem in Angleškem; tvornic je bilo v prvi polovici našega stoletja le malo, pač pa je bila močno razvita domača industrija. V Šleziji se je večina ljudij na kmetih pečala s tkalstvom. Odirali so jih prodajalci preje in kupci s platnom. Že leta 1792. je med njimi buknil mal upor; tkalci so takrat na sejméh s silo napadali svoje odrtnike. Na Saksonskem se je izdelovalo sukno in bombaž. V Šemnici so se ustanovile velike tvornice, in to mesto se je jelo imenovati saksonski Manchester (Manchester). Delavcem se je slabo plačevalo, zahtevalo pa veliko od njih. Tudi v porenških mestih se je kmalu pojavil veliki obrt. V achenskem, kolinskem in düsseldorfskem okraju se je izdelovalo bombaževo, volneno in svilnato blago. Tudi železarstvo in sploh kovinarstvo se je krepko pričelo. S tem je pa tudi nastopala socijalna beda. Delavci niso imeli nobenega zakonitega varstva. Nernavnost, nevednost in uboštvo so gospodovali med njimi. Ni čuda! Otroke so silili k težkemu delu od 4. ure zjutraj do 6. ure zvečer. Vse vprek so tvorničarji s trukom pritiskali delavce. In vlade se niso brigale za to. Šele po l. 1848. so se pričele nekaj gibati. Delavci so bili sicer splošno zeló ne-

zavedni, toda rokodelski pomočniki so zanesli kmalu med nje komuniške in socijalske ideje s Francoskega. Vrh tega so se tudi nekateri izobraženci jeli zanimati za delavce, izprva seveda stojč izključno na liberalnem stališču.

V leposlovju imamo n. pr. Karola Becka, ki vnema v svojih pesmih „o ubogem možu“, zoper Rothschilda, češ, da se proti njemu — kralju kraljev, poveljniku sužnjev — dvigne kmalu sodba svobodnih mož. Meissner opisuje blede otroke v tvornicah, kjer jim medena kolesa bijejo takt k vročemu plesu, in bogokletno se roga Izveličarju, ker je obljubil otrokom nebeško kraljestvo. Lenau je v svojih melanholičnih pesmih često udaril na struno, ki je odmevala tudi v potrtem delavskem srcu. Glavna smer je bila vsem tem pesnikom odločno naperjena proti religiji in proti cerkvi.¹⁾

Najgorji je bil v tem oziru žid Heine, ki se v mnogih svojih spisih že otresa liberalstva in se že popolnoma približuje socijalizmu.²⁾

¹⁾ Za vzgled navajamo te-le Lenauove verze:

Das Licht vom Himmel lässt sich nicht versprengen,
Noch lässt der Sonnenaufgang sich verhängen
Mit Purpurmänteln oder dunklen Kutten,
Den Albigensern folgen die Hussiten.
Und zahlen blutig heim, was jene litten;
Nach Huss und Žizka kommen Luther, Hutten,
Die dreissig Jahre, die Zevennenstreiter,
Die Stürmer der Bastille und so weiter.

²⁾ Naslednjo značilno njegovo pesem uporabljajo mnogokrat še dandanašnji socijalni demokratje:

vsebina našega „Cvetja“. A navzlic takim nazorom ostane še vedno resnica, da je duša neumrljiva, in modroslovje bo tudi še nadalje dokazovalo to resnico. Ako pa gospod A. Š. naših dokazov ne priznava, pozivljemo

ga, da jih ovrže; naš list rad sprejme tak ugovor, in zato obetamo, da ga natisnemo brez premembe. Saj se nama obema gre za resnico: torej spričajte mi, da dokazi niso zadostni!
(Konec.)

Slovénka liturgija pri Južnih Slovénih.

(Povestne črtice. — Poleg M. Mesića, S. Ljubića i. dr. sestavil Andrej Fekonja.)

(Dalje.)

Bogoslužje slovensko.

Naši Slovenci pa niso samo pisali z glagolico, temveč duhovniki so rabili tudi pri službi božji staroslovénki jezik. „Sled Cirilovega obreda na Kranjskem“ je že iskal Jurij Kobe, pišoč v „Novicah“ l. 1844., str. 29 o stari cerkvi na Trebelnem pri Mokronogu. Dandanes pa imamo že precëj dokazov za glagoliško liturgijo v osrednji deželi naši.

Najprvo omenjamo stare pergamene, ki se nahajajo pri starih župnijah na starih ondotnih matrikulah (na krstnih, poročnih in mrtvaških knjigah), pa na cerkvenih in grajščinskih urbarijih, t. j. zapisnikih vsega onega, kar so bili kmetje dolžni dajati od svojih zemljišč. Platnice namreč, v katere so vezane take knjige in zapiski, nam pričajo o slovénki službi božji pri naših pradedih, zakaj na takih starih koženicah zasledujemo ostanke, pisane kosce liturgijskih knjig glagoliških, posebe misala in brevijarja.

V Ljubljani, kjer je še Kopitar l. 1808. znal samo za dva od starih platnic odtrgana lista, odlomka glagoliškega misala ali brevijarja, hranjena v Zoisovi, sedaj licejalni biblijoteki — nahaja se tudi v knezoškofjskem arhivu nekaj starih zapisnikov, vezanih z obrezki glagoliškega misala. Pri sv. Petru se hranijo tri župne matice, krstna l. 1659.—1667., ista l. 1683.—1692. in poročna l. 1677.—1715., s koženičastimi, z glagolico popisanimi platnicami; pri isti cerkvi je našel Iv. Vrhovnik l. 1870. dva urbarija z glagoliškimi platnicami ter jih izročil pro-

fesorju J. Marnu. Nekaj glagoliških rokopisov so našli tudi pri Sv. Jakopu. V Rudniku pri Ljubljani pa so zasledili l. 1893. dve koženičasti platnici, v katerih je strokovnjak o. Kalist Medič našel odlomek o vnebovzetju Bl. D. Marije; sedaj sta v ljubljanskem Rudolfišču.¹⁾

V Sori nad Ljubljano je stara mrtvaška knjiga (začeta 1697), z obrezki glagoliškega pergamena na hrbtu. Urbarij iz leta 1671. ima odrezka dveh različnih glagoliških rokopisov. V Selcih nad Loko so v župnem arhivu štiri stare knjige, dva urbarija ondotnih podružnic od leta 1670. in sl. pa dve matice: krstna leta 1669.—1677. in mrtvaška leta 1669.—1715., vse vezane v pergamen, popisan z glagolico; to so listi iz misala z odlomki sv. maš in raznih blagoslovil. V Naklem pri Kranju kaže krstna knjiga iz l. 1673.—1690. in župni urbarij iz l. 1676. istotako na koženičastih platnicah glagoliško pisavo. V grajščini na Turnu v Preddvoru je našel prof. M. Valjavec l. 1856. platnice starega urbarija, popisane z glagolico (iz evang. sv. Mateja 19, 3—11). Tudi v Turjaškem gradu ima neki urbarij glagoliške platnice. V Slavini nad Postojino je kakih šest cerkvenih urbarijev, katerim se poznajo na platnicah glagoliška pismena, in o katerih je učeni Levstik dognal, da so ostanki slovenskih bogoslužbenih knjig. V Trebnjem so v ondotnem arhivu tako vezane: krstna

¹⁾ Slovanski Svet 1895. 360.

knjiga l. 1660.—1674, in l. 1674.—1692. pa knjiga bratovščine, katerih platnice so odlomek glagoliškega misala. Pri Sv. Rupertu ima arhiv poročno knjigo od l. 1664. vezano v glagoliški rokopis, ki je tudi odlomek iz mašne knjige.¹⁾ V Vipavi je v župnem arhivu krstna knjiga (1677—1694), vezana v glagoliški pergamen z rokopisom na dveh listih rimskega misala za dva mašna obrazca.

Razven takih posameznih ostankov imamo poročila o celih mašnih knjigah glagoliških, nahajajočih se v tej ali oni cerkvi med Slovenci. Šafařík: *Gesch. d. südslav. Literatur* I. 171—172 omenja dva rokopisa glagoliškega misala na pergamenu, (jednega z letnicama 1475., 1502.), ki sta nekaj rabila pri župniji „Bermja“ ali „Vermo“ v Istri. Pri Radolici je bila v ondotni podružni cerkvi na Lancovem glagoliški pisana mašna knjiga, kakor trdi Kumerdej, še nekako pred letom 1780. A v Ricmanju poleg Trsta se nahaja še sedaj v župni knjižnici izvod prvega v Benetkah leta 1483. tiskanega glagoliškega misala. Pozneje tiskanih misalov je še dandanašnji več na jugu, posebno v celi Istri, kjer se je bila glagolica v obče razširila in je slovensko bogoslužje cvelo od XII. do XVI. veka; tam se še dandanes na več krajih služi glagoliško ali rabi vsaj dotični „ščavet“²⁾.

Določni povestni podatki nam pa naposled tudi izrečno omenjajo krajev in duhovnikov, kateri so kedaj tu med Slovenci uprav med našimi pradedi, ohhajali službo božjo glagoliško. Na Kontavelju pri Trstu, kjer je stal stari mejnik tržaškega mesta, in kjer je našel župnik Mat. Sila l. 1883. v „novi cerkvi“ B. Marije D. trinajst glagoliških napisov, slóve jeden: „1591 to pisah ja andre žakon od Rovina“. Črniška cerkev blizu Gorice ima v starem misalu tale glagoliški zapisek: 1583. „Misica Ijuna na 15. pride k nam v Kamnane (pri Črnicah) g. škof Vidamski in nas vižita, ta isti dan na svetega

Vida tako hoti, da mu Mašu hrvatski pojem pred vsemi doktori i pred vsim pukom (ljudstvom) v cerkvi S. Mihela v Kamnanah. Ja pre Frančeško Vlentíć dalmatin od Raba.“ O popu Juriju v Dornbergu leta 1574. smo že preje slišali v ondotnem glagoliškem napisu.¹⁾

Vodnik piše v „Lubl. Novicah“ l. 1798: „Pred pol drugo sto letmi je bil en mašnik v Teržiču na gorenském, kateri je po glagolitsko mašo bral“; kar bi torej bilo okolo l. 1648. A Kopitar nam javlja iz starih listin, da je Kriška duhovnija pri Tržiču tožila nekoga duhovnika glagolijaša, kateri je ondi iz glagoliške knjige čital sv. mašo, kar mu je l. 1617. ljubljanski škof T. Chrön ustavil. V Grižah pri Celju pa je vikarij Matija Slivar, ki je bil doma v tržaški škofiji, a bival tam l. 1580.—1631., maševal ponajveč glagoliško, kakor veli o njem vizit. zapisnik l. 1597. V izvestju tržaškega škofa Antona Marencija leta 1650. se navaja župnija Trnovo pri Ilirski Bistrici na Notranjskem med onimi, v katerih se je tedaj služila sveta maša in so se delili sv. zakramenti v „ilirskem ali glagoliškem jeziku“.

Valvasor, ki je pisal „Ehre des Hrzgth. Crain“ v zadnji četrti XVII. veka, pripoveduje VII. 404, „da se še dandanes (t. j. 1680. do 1689. leta) v Slovenski krajini, v Hrvaški in Dalmaciji, kakor tudi na raznih krajih na Kranjskem pri božji službi in v vseh cerkvenih obredih rabi obče umevni slavonski jezik.“ Res je sicer Kranjska obsegala tedaj tudi velik del severno iztočne Istre, kjer so duhovniki pri sv. maši rabili glagoliške knjige. Ali treba pomniti, da tudi v Istri biva poleg hrvaškega i slovensko ljudstvo, in spominikov slovenskega bogoslužja imamo ne samo v današnji Istri, temveč, kakor ravnokar navedeno, tudi v obsegu mesta Trsta in na Goriškem ter še zlasti v sedanji Kranjski izvestno vsaj iz konca XVI. in početka XVII. stoletja. (Konec.)

¹⁾ Dom in Svet 1896. 608; 1897. 448.

²⁾ Dr. K. Glaser I. 43.

¹⁾ Lj. Zvon X. 750; Glasnik 1864. 67.

Kjer je mnogo udov in delov, mora biti krepko in močno središče. Zato veljajo naše besede dandanes še bolj nego so ob času Sokrata in Aristotela.

Ker gosp. A. Š. ni preveč trden v presojanju zgodovinskih razmer, zato nam ne dela skrbij njegovo prerokovanje: „Bojim se, da se ‚učeni‘ Slovenci, ako niso morda vzgojeni v sholasticizmu, upró ti filozofiji, ki je spisana nekako ‚in usum delphini‘.“ Nikakor bi ne bilo škoda, ako bi se uprli, ker imeli bi vsaj znanstveno razpravljanje, in to bi vedi in našemu napredku mnogo koristilo. Seveda treba bi se bilo upreti drugače kakor gosp. A. Š., ki ima sicer dobro voljo in mirno besedo, a iztika rajši po posameznih besedah kakor po celotnih naukih. In kaj zaničljivega je neki v tem: „vzgojen v sholasticizmu“? Zatrjujem Vam, gosp. A. Š., da Vam bi prav nič ne škodilo, da bi se malo poučili v sholastični filozofiji; potem bi pisali temeljitejše in pravičnejše kritike, kakor je

Vaša sedanja. Slabo znamenje je za duševno obzorje pisateljevo, ako prime v znanstveni recenziji za tako zastarelo in malovredno frazo, kakor je podtikanje sholasticizma. Naj pomni gosp. A. Š., da je v sholasticizmu popolno in celotno modroslovje. In modroslovec ljubi spoznanje, ljubi resnico, naj jo najde kjerkoli. Prav zato pa nam daje ta ljubezen do resnice tako svobodo gledé na razne stare in nove nauke, da se ne damo vezati starim, a nam prav nič ne imponirajo novi. Ono mogočno govorjenje gosp. A. Š.: „Dandanes ne več“, je — smešno. Ali meni, da je modroslovje izumila šele sedanja doba? Modroslovje je veda, tako obširna in bogata, da je v njej delovalo in deluje — dejal bi — celo človeštvo. Četudi so zmote ob desni in levi, vendar modroslovje kot celota gre naprej po svoji poti, raste in raste, nikakor pa se ne ukončuje samo sebe, da bi dandanes ne bilo res, kar je bilo resnično ob času Aristotelovem.

Slovénška liturgija pri Južnih Slovénih.

(Povestne črtice. — Poleg *M. Mesića*, *S. Ljubića* i. dr. sestavil *Andrej Fekonja*.)

(Konec.)

V poreški škofiji je bilo v XVIII. veku devetnajst povse glagoliških župnij, kakor jih je naštel spletski rojak Ivan Pastrović, kateri je kot profesor bogoslovja v Rimu pri propagandi leta 1688. začel zapisavati one kraje, kjer se je tedaj še glagoliško maševalo; in škofijski zbor poreški je leta 1733. imenoval sedem poverjenikov za izpit glagoljašev, ki so imeli biti posvečeni. V Koprju, torej na čisto slovenskem zemljišču, združenem s tržaško škofijo, služili so frančiškani 3. reda v svoji zborni cerkvi svetega Gregorija vsako jutro slovenski, in v cerkvi sv. Tomaža istotako na udobnost težakov in rokodelcev, in to še početkom našega XIX. veka, kakor piše očitavec Mainati v tržaški kroniki I. 214. A na otoku Krku še

živé ljudje, ki pomnijo svojih svečnikov glagoljašev, kateri so služili po raznih župnijah škofije tržaške in poreške škofije, kakor nam priča sedanji kanonik dr. Fr. Volarić.¹⁾

Naposled naj še sem postavim, kar piše o tem S. Rutar. „Akvilejska cerkev, — ki je obsegala nekdanj razven Primorja tudi vso Kranjsko, pa južno Koroško in južno Štajersko do Drave — imela je tudi svoje lastno staro bogočastje in posebne obrede, zlasti liturgično petje in posebne cerkvene knjige. Šele leta 1596. je bilo to posebno akvilejsko bogočastje prepovedano na škofijskem zboru v Vidmu ter so vpeljali rimske obrede, rimske knjige. Po mnogih krajih se je rabil

¹⁾ Prim. Slov. Svet 1892. 79.

poprej v akvilejski patrijarhovini slovenski in hrvaški jezik pri očitni službi božji in duhovniki so čitali iz glagolskih knjig.¹⁾

Dasi so nekateri glagoljaši izmed teh in drugih posameznih duhovnikov v severni slovenski strani bili le naseljenci ali morda celó uskoki iz isterskih ali dalmatinskih škofij, je vendar gotovo, da se je tudi pri Slovencih obhajala služba božja v staroslovénškem jeziku. In ako je v XVI. in zlasti XVII. veku bila slovénška liturgija po naših krajih tudi že izjema, iz tega še nikakor ne sledi, da bi preje nikdar ne bila gospodovala v naših cerkvah. Glasno in jasno nam Slovincem govoré o slovénski liturgiji pri nas stari glagoliški koženičasti rokopisi po župniščih in grajščinah, mili ostanki staroslovénških obrednih Metodovih knjig. „Seveda so Cirilove črke že močno zlizane s teh dragih platnic, a to jim ne brani, da ne bi klicale iz temnih arhivov: Slovinci! vam je izruvala časov sila veličastno slovensko liturgijo!“²⁾ . . . „Čimveč takih starih spominikov najdemo v svoji ožji domovini, tem lože nam bo spoznati pota, po katerih smo jo — dedščino iz časov sv. Cirila in Metoda — prejeli, ohranjevali in naposled izgubili . . . Zanimivo je, da knjige, katerim služijo ti rokopisi za platnice, izvirajo iz iste dobe“ — iz druge polovice XVII. veka.³⁾

Knjige, katerih so se posluževali slovenski glagoljaši pri službi božji, bile so iste, kakor pri Hrvatih; tu smo bili Slovenci tedaj pač v književni vzajemnosti s sosednimi brati. Ta vzajemnost je bila posebno živa v Istri. Od ondot se imenujejo mašniki glagoljaši po naših krajih; v rokopisih, najdenih pri nas, se razločno kaže v jeziku južni, posebno ikavski vpliv, in verjetno je, da se je glasil tudi v mnogih slovenskih cerkvah hrvaški „ščavet“ t. j. prostonarodni hrvaški govor.

A⁴⁾ „kolika razlika med Hrvaško in sosednjimi slovenskimi deželami! V stolni cer-

kvi zagrebški se je pevala služba božja tudi hrvaško; po vsi deželi so bile raztresene župnije, katere so oskrbljali duhovniki glagoljaši; ti so rabili samo narodni jezik pri svetih opravilih. In ravno s tem so obvarovali svoje ovčice nemške krive vere. Pri nas pa so trgali tedaj stare slovenske mašne knjige, to nepotrebno šaro iz davnih let . . . Prišla je kazen v dežel: luterske homatije.“¹⁾

Nekaj ostankov slovenske liturgije pri Slovencih v 19. stoletju.

Omeniti moramo še nekaj drobtin, neznatnih ostankov od skupnega bogoslužnega obreda slovénškega pri sedanjih Slovencih.

V Gorici je v knjižnici osrednjega semenišča knjižica z naslovom: „Passion, to je, popisovanje terpenja Jezusa Kristusa gospoda našiga, kateri se poje na Cvetno Nedello“, tiskana v Trstu 1805. Knjižica je poslovenjena po latinskem izvorniku, po misalu, ker ima vselej, kadar se začanja nov oddelek, spredaj ravno take rdeče črke, kakor stojé navadno v misalu. Poslovenjena pa je bila knjižica za take župnije, kjer je bila navada, da so duhovniki, ali ako teh ni bilo dosti, drugi možje ali mladenči v cerkvi popevali „pasijon“ v slovenskem jeziku, kar je bil morebiti še majhen ostanek nekdanje slovénške liturgije na Krasu.²⁾

Ljubljanski „Rituale romanum“, izdan po veljem škofa Antona Kavčiča leta 1808., ima poleg latinskega teksta tudi več prevodov v nemškem in „kranjskem“ jeziku. V predgovoru se veli, da je nemški in kranjski nekaj podano s tem namenom, da se v domači besedi pred latinskega jezika nevesčimi govori zaradi pazljivosti in se vzbuja čut pobožnosti¹⁾. Po tem obredniku se je torej vršilo, razven onega, kar je še dandanes v navadi, s slovilom v slovenskem jeziku to-le: Pri sv. krstu pokrižavanje na čelu in na

¹⁾ Prim. zgoraj omenjeni dekret Congr. de propag. fide od l. 1804. hrvaškim škofom „del rito slavo-latino“: „ . . . d' invigilare perche si conservi un rito, che fu di tanto vantaggio alla cattolica religione, perche le eresie del secolo XVI. non penetrassero in codeste regioni.“

²⁾ Lj. Zvon III. 480.

¹⁾ Goriška in Gradiščanska II. 55.

²⁾ Prim. Slovan 1885. 74.

³⁾ „Dom in svet“ 1896. 640, 1897. 448.

⁴⁾ Slovan 1885. 74.

prsih, maziljenje s sv. oljem, podajanje soli, križevnika in sveče; a pri krstu odrastlih še osemnajst daljših in krajših molitev. Pri sv. obhajilu v cerkvi in pri bolnikih je govoril mašnik tudi slovensko, podajajoč sveto hostijo: „Telo našiga Gospoda Jezusa Kristusa vari tvojo dušo v večnu življenje...“, ob smrtni postelji pa: „Vzami brat — sestra — popotnico telesa Jezusa Kristusa Gospoda našiga . . . itd. Amen“; kakor tudi molitev po svetem obhajilu na domu: „Gospod! sveti, vsigamogočni oče . . . itd.“ Pri zakramentu sv. poslednjega olja je mašnik po slovenskem pozdravu molil tudi psalm „Iz globočyne“ ter razven litanij tudi še dve molitvi: „O Bog naš Gospod! kateri si skuz tvoiga Apostelna Jakoba govoril . . .“ in „Ozri se“ itd. Pogrebni obred je pri odrastlih, izvzemši „Libera“, povse slovenski, ter je duhovnik peval: „Usmili se čez mene, o Bog!..“ in vse drugo molil slovenski: „Vzami k sebi o Gospod! dušo . . . Gospod vsmili se itd.“; „Z nebeško roso idr. . .“ „O Bog! s čiger vsmilenja“ itd. Tudi molitev za umrlega škofa ali mašnika je slovenska. Pokop otrok pa je popolnoma slovenski: Ps. „Hvalite“ itd. in vse ostalo. Pri zakramentu sv. zakona je pa že kakor dandanašnji pri poroki.¹⁾

Koncem prošlega XVIII. veka je pri Svetem Lenartu nad Loko pastiroval razkapucin Klemen Velikonja, razlagalec sedmerih spokornih psalmov, kateri je zadušnice po pokojnikih — Officium defunctorum — popeval slovenski, t. j. v sedaj navadnem jeziku.²⁾

V lavantinski škofiji so na več krajih popevali duhovniki takoimenovane „inicije“ t. j. sv. evangelije pri procesijah presvetega Rešnjega Telesa in ob drugih svečanih praznikih slovenski, to pomnijo še na Slatni gori pri Poličanah; v Vuhredu višje Maribora so se peli slovensko še celo l. 1886. iz posebne rokopisne knjige; po raznih drugih župnijah pripovedujejo to še živi ljudje.³⁾

Iz Kranjske priča nekdo (v Slovanu 1885. 53), kako ga je, „nedoraslega mlade-

niča, pokrepčaval s telesom Gospodovim star, čestit duhovnik, pisatelj slovenski, Metelkovec, govoreč slovenski: „Telo G. n. J. K. itd.“ In tako je tudi pisec teh črtic poznal doma v Slovenskih Goricah pred četrto veka mladega duhovnika, kateri je, deleč sv. obhajilo govoril iste besede slovenski.

P á g o v o r.

S. Ljubić (o. c. I. 309.) trdi, da je papež Janez VIII. potrdil rabo slovénškega jezika v cerkvi, posebe v liturgiji, vsem Slovénom, ne samo Moravljonom in Panoncem. To dokazuje s trditvijo, da ni Rim nikdar dvojil o tej pravici Srbov in Bolgarjev, kadarkoli se je ž njimi dogovarjal.

A pomniti je treba, da so se v oni dobi, ko se je obravnavalo o Metodovem škofovstvu in slovénski službi božji, bili Bolgarji odvrnili od rimske cerkve ter se nagnili k carigrabski. Da moravsko-panonske Slovéne sebi pridrži, povišal je papež Metoda za nadškofa in potrdil slovénško liturgijo, katero je bil iz istega razloga dopustil že papež Hadrijan II. Papež je storil le to, kar je zahtevala korist katoliške cerkve. Na isti način je apóstolska Stolica, kateri gre izključivo pravo o naredbah glede liturgije v obče pa i posebe bogoslužbenega jezika, postopala tudi pri drugih narodih, kateri so se vračali v krilo katoliške cerkve: pri Maronitih in Armencih že v XII. veku, pri Grkih v XIII. in XV. stoletju, pri Malorusih in drugih grških zjedinenih katoličanih, katerim so rimski papeži dopustili, da obdržé svoje obrede in da smejo v službi božji rabiti svoj jezik. Tako je cerkev postopala, ko je narode vsprejemala in jim urejala bogoslužje.¹⁾

A stare liturgije imajo še dandanes starinsko pismo in starodavni jezik. Papeži so vedno skrbeli, da se ohrani v božji službi, zlasti v sv. maši, prvotni jezik ves in čist, in niso dopuščali nikake novotarije ali premene v bogoslužbenem jeziku; posebno so pazili, da se namesto prvotnega, dasi že zamrlega, ne uvede živi jezik ljudski. Tako se n. pr. pri Koptih, kateri že nad dve sto let

¹⁾ Slov. Svet 1893. 1.

²⁾ Slovan 1885. 53.

³⁾ Lj. Zvon VIII. 255, 311.

¹⁾ M. Mesić o. c. 230, 336.

govoré samo arabski, še sedaj rabi koptovščina v liturgiji; podobno je v sirske, kaldejske in armenske obredu; in kjer je arabski jezik v službi božji, kakor pri Malhitih, se ne rabi navadna ljudska arabščina. Zato tudi pri katoliških Slovencih, kakor smo slišali posebe o Hrvatih, nihče ni smel v slovenski liturgiji rabiti ljudske govornice, zlasti v misalu pri javni, pevni službi, temveč glagoliški misal z glagoliškim jezikom staroslovénkim. To so naravnost izpovedali izdajatelji hrvatskega „sčaveta“ leta 1824., ki pravijo na prvem listu: „Pravopis ove knjige, kako i njezino izgovaranje ... najbolje slaže se s Glagolskim Misalom, koji jedini u ovom slavnom jeziku od Crkve svete za narod slovinski potvrđen i za očitu službu božju dopušten jest.“

Pomneči, uvažujemo končno te-le izreke: „Glagolica pri Jugoslovénih in vzlasti pri Hrvatih je najdičnejši in najkrasnejši spomin nekdanje jugoslovénske narodne sijajnosti in prosvete v cerkvi“ (Ljubić 47); a „slovénski jezik v liturgiji je privilegij naroda hrvaškega med vsemi slovénkimi narodi rimskega ali latinskega obreda — starodavno pravo, s katerim se Hrvati ponašati smejo med ostalimi katoliškimi Slovénih“ (Posilović I. c.).

No: „Tako iz prvega početka in že ob času sv. Cirila in Metoda so napadali in sumničili slovénski bogoslužbeni jezik, pa se i dandanes iz istih razlogov in od iste strani trudijo iztisniti ga iz hrvaških cerkvâ in z vso silo izkoreniniti pri Hrvatih. Politiški razlogi, protivščine Nemcev in Italijanov, kateri s sovražnim očesom motrijo v obče vsak napredek in razvitek Slovénov, strankarske koristi, kriva obrekovanja licemercev in plitvih umov, da se s tem moti čistoča vere, bogoljubno čuvstvo in jedinstvo rimske cerkve, in podla osebna mržnja: to so uzroki, iz katerih se je, kakor nas povestnica uči, toliko kričalo in kriči na pravico, dano Slovénom po glavarju sv. cerkve, po rimskem papežu.“ (Dr. Volarić).

Ali: „Pri vseh nezgodah, katere so doleteli slovénko liturgijo, niso se dali Hrvati

zmotiti v svoji veri; oni so ostali zvesti rimski cerkvi. To pak, da se od srede XI. veka rabi v službi božji i slovénski i latinski jezik, imelo je za njihov duševni razvitek to važno posledico, da so mogli, goječ latinski jezik, udeležiti se vsega duševnega napredka, kateri se je tekom časa razvijal na zapadu v obče-krščanskem duhu in kot svojina vseh krščanskih narodov; obdržavši pak v neki strani slovénski jezik v službi božji, obdržali so tudi od svetih apostolov slovénkih položeni temelj narodne prosvete, ter je uprav odtodi prišlo, da je pri Hrvatih ob negovanju obče-krščanske znanosti sredstvom latinskega jezika, že zarana začela kliti ne samo cerkvena književnost v jeziku slovénkih svetih knjig, nego tudi narodna v prostem narodnem jeziku.“ (Mesić 275).

Ako se torej „očetovski previdnosti in ljubavi rimskih papežev imajo zahvaljevati vsi narodi in posebe narodi slovénski, Hrvati, še tem bolj; in ako bo petdeseta letnica slavnega škofovanja Leona XIII. ostala v blagoslovljenem spominu vsem katoličanom: senjski in modruški dijecezi je in ostane ta srečna petdesetletnica, leto 1893., blaženo leto popolnega potrjenja, čistega oživotvorenja davnega prava slovenske liturgije ... Cenimo ga zato in spoštujemo kakor naši pradedovi“, — veli biskup Juraj Posilović v omenjeni poslanici svoji, dostavljajoč: „Ta naš privilegij ima nam biti dragocenejši zato, ker more v roki božje previdnosti biti jedno sredstvo za zjedinjenje vseh Slovénov v jedni cerkvi Jezusa Krista. V takem uverjenju imejmo vedno pred očmi, da delamo za veliko svrhu božjega kraljestva; pomnimo zasluge sv. slovénkih apostolov in verujmo v prosvetljenje in modrost svete apostolske stolice ter v neizmerno usmiljenost in vse-mogočnost Onega, kateri je rekel, da ima biti jeden hlev in jeden pastir.“)

¹⁾ Dne 16. sept. l. 1898. je pri posvečevanju duhovnikov-glagoljašev Slovenec dr. Mahnič, škof krški, prvič pel sv. mašo staroslovenski, česar že pol stoletja ni storil tam noben škof.